

P. FÖLDES ANNA

**A NYUGAT SZERKESZTŐJÉNEK ÉS A NAPKELET KRITIKUSÁNAK
BARÁTSÁGA**
(Babits Mihály és Rédey Tivadar)*

Babits Mihályról köztudomású, hogy a húszas évektől kezdve rendkívül kiterjedt holdudvar alakult ki körülötte, ami részben a Baumgarten Alapítvány kurátorának, részben a Nyugat főszerkesztőjének, és természetesen költői kvalitásából fakadó tekintélyének szólt. Ugyanakkor, Farkas Zoltán visszaemlékezése szerint „Bizalmas barátságára nem sok embert méltatott. Ezek közé tartozott Schöpfung Aladár, Rédey Tivadar,¹ ennek felesége, Hoffmann Edit, Rédey sógornője. Rédeyékkel hetenként egy egész délutánt töltött el.”²

A két család barátságának története

Babits Mihály és Rédey Tivadar barátsága egyszersmind egy több generációra visszanyúló, regényes elemekben bővelkedő családi barátságnak a kései fejezete.

Az *Így írtok ti* Babitsot parodizáló fejezetében említett „tehetségtelen keresztapja”, aki „nem gondolt az alliterációkra [így a Mihály nevet adta a költőnek]”³ – nem más, mint Babits Mihály anyai nagyapjának Kelemen Mihály nevű testvére, jómódú pécsi agglegényi törzsorvos, aki, mint ismeretes, a *Halálfi* című regény Döme bácsijának volt az egyik modellje.⁴ Kelemen Mihály egyik jó barátja volt Pécssett egy nyugdíjazott, Garibaldi seregében is harcolt katonatiszt, magyarszéki Rédey (Rédli) Alajos. Ez utóbbi

* Köszönet Zimányi (szül. Györgyi) Magdának – Rédey Tivadar nővére unokájának – rendkívül értékes, sokoldalú segítségéért.

¹ „Rédey Tivadar előbb költőként és fordítóként (például E. T. A. Hoffmann tolmácsolt magyarra) szerzett nevet, színikritikusként számon tartották [...], de foglalkoztatták színházelméleti problémák is, 1937-es nagy-monográfiája, *A Nemzeti Színház története: Az első fél század* hozta meg számára az akadémiai elismerést. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét, dolgozott a Széchényi Könyvtárban [...], a Kisfaludy Társaság másodtitkáraként (1936-tól volt tag, a jubileumi kötetben Paulay Edéről közölt fontos tanulmányt!).” FRIED István, *Márai Sándor levelei Rédey Tivadarhoz*, Vigília, 2001/8, 593–596.

² FARKAS Zoltán, *Emlékeimből*, I, Új Forrás, 2008/3, 86–99, 92.

³ KARINTHY Frigyes, *Babits Mihály* = K. F., *Így írtok ti*, Bp., Athenaeum, 1921, I, 21.

⁴ RÉDEY Tivadar, *Babits Misi* = *Babits emlékkönyv*, szerk. ILLYÉS Gyula, bibliográfia SÁRKÁNY Oszkár, Bp., Nyugat, 1941, 207–210, 208.

1871-ben feleségül vette oroszhegyi Vass Erzsébetet, akinek első házasságából⁵ már volt egy nyolcéves leánya, Flóra. Kornis Flórának id. Rédey Tivadar építésszel kötött házasságából két gyermeke született: Rédey Erzsébet és ifj. Rédey Tivadar, a későbbi színikritikus, könyvtáros.⁶

Mint azt Szabó Lőrinc lejegyezte Babits szavai nyomán:⁷ Pécssett, Kelemen Mihály tőzsomszedságában élt Kelemen Mihály testvére, Tekla, férjével, Buday Bélával és tíz gyermekével. Kelemen Mihály révén Rédey Alajos felesége, Vass Erzsébet megismerkedett és összebarátkozott Buday Béláné Kelemen Teklával, Flóra lányát pedig a Buday-gyerekek szinte testvérüknek tekintették.⁸ Pécsi rokonlátogatásai alkalmával barátkozott össze a még leány Kelemen Auróra (Babits édesanyja) Kornis Flórával. (Ahogyan az előzőekből kiderül, Kelemen Aurórának a Buday-gyerekek unokatestvérei voltak, Kelemen Mihály pedig nagybátyja.) Rédey Tivadar visszaemlékezése szerint „...anyáink leánykori pécsi barátsága volt a családi érintkezés alapja.”⁹ Babits 1920-ban így mesél édesanyja unokatestvéreiről Szabó Lőrincnek: „A Buday fiúk mind nagyon zseniálisak voltak [...] Buday László nyug. államtitkár, a Statisztikai Hivatal igazgatója, jelenleg egyetemi tanár [...] aztán Buday Béla, jelenleg valami miniszteri tanácsos, mérnök. Buday Kálmán orvosprofesszor az egyetemen. Nagyon kitűnő ember. Buday Dezső jogtanár lett és kommunista volt, és megölték a fehérek.”¹⁰ A felserdült Kornis Flóra kezére Buday Béla pályázott, aki aztán „...fájó szívvel vette tudomásul, hogy Flóra [id.] Rédey Tivadart, a szelíd tekintetű építésszt választotta.”¹¹ Buday Béla ezután egy Buhl Ida nevű leányt vett feleségül.¹²

A visszautasított leánykérés ellenére a két család közt a barátság töretlen maradt, olyanira, hogy az időközben id. Rédey Tivadarhoz¹³ férjhez ment Kornis Flóra azt a Kelemen Mihályt kéri fel mindkét gyermeke: Erzsébet (szül. 1884) és Tivadar (szül. 1885) számára a keresztapaságra, aki 1883-ban Babits Mihályt is keresztvíz alá tartotta, aho-

⁵ Oroszhegyi Vass Erzsébetet elhagyta első férje, tótvaradgyai Kornis Gábor. A házasság felbontása érdekében Vass Erzsébet református hitre tért át, így mehetett férjhez Rédey Alajoshoz. GYÖRGYI Gézáne ZÁMOR Magdolna, *A Györgyi (Giergl) és Zámor család története*, a Magyar Történelmi Társulat családtörténeti pályázatán 1991. ápr. 15-én különdíjjal jutalmazott dolgozat, kiegészítette ZIMÁNYI Magda, <http://ebookbrowse.com/giergl-zamor-csaladtortenet-2005-08-20-pdf-d31561340> (2012.10.10), 80–81.

⁶ *Uo.*, 69.

⁷ *Önéletrajz a gyermek- és ifjúkor éveiből Szabó Lőrinc lejegyzésében* = BABITS Mihály, „Itt a halk és komoly beszéd ideje”: *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, szerk. TÉGLÁS János, Celldömölk, Pauz–Westermann, 1997 (Babits Könyvtár), 78.

⁸ Györgyi Gézáne Zámor Magdolna fényképes családnaplója (kézirat), 53.

⁹ RÉDEY, *i. m.*, 207.

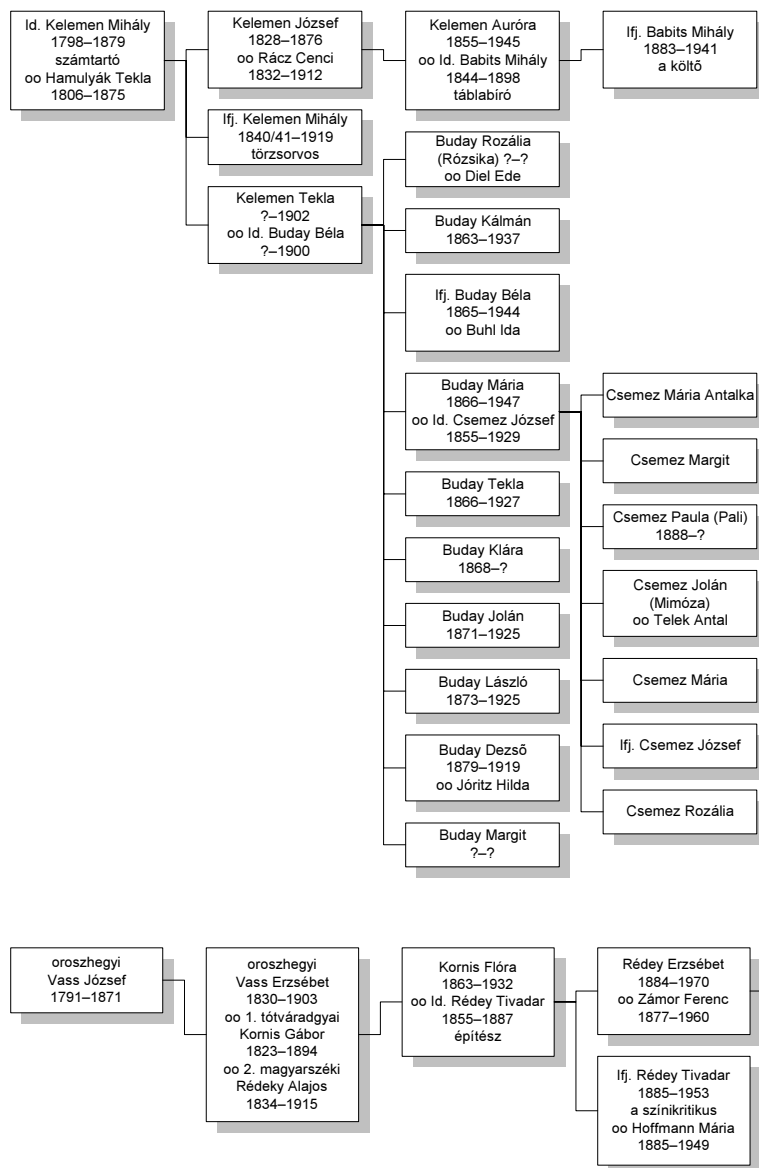
¹⁰ *Önéletrajz*, 78.

¹¹ Györgyi Gézáne Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 53.

¹² *Uo.*, 54.

¹³ Id. Rédey (Réder) Tivadar (1855–1887) fiatalon elhunyt építész, festőművész, németajkú katolikus ősei a török hódoltság után települtek Magyarországra, nagyapja seborvos, édesapja törvényszéki bíró volt Pécssett, aki a 48-as szabadságharcban való részvétele miatt évekig raboskodott a pesti Újépületben. GYÖRGYI, *i. m.* (1991), 69.

Irodalomtörténeti Közlemények
2012. CXVI. évfolyam 4. szám

Babits Mihály (fent) és Rédey Tivadar (lent) családja.

Az ábra nem tünteti fel a házastársak és a leszármazottak nevét, ha azok a szövegben nem szerepelnek

gyan korábban Buday Dezsőt, később pedig Buday Mariska gyermekeit, a Csemez-gyerekeket is.¹⁴ Kornis Flóra örömét beárnyékolta gyermekkori legjobb barátnőjének, Buday Rózsikának – akivel kislányként gyakran játszottak négykezeset, akivel egyszerre mentek férjhez – elvesztése. Diel Edéné Buday Rózsika gyermekágyi lázban halt meg.¹⁵ Czeizel Endre *Babits Mihály családfájának (rokonságának) és szerelmi-családi életének elemzése* című tanulmányában tehát tévesen írja, hogy Buday Rozália, három leánytestvéréhez hasonlóan nem ment férjhez.¹⁶

Az ifjú házaspár, id. Rédey Tivadar építész és Kornis Flóra Budapestre költözik bér-lakásba, Flóra édesanyja férjével, Rédey Alajossal ugyancsak otthagyja Pécs városát, és Erzsébetfalván (a mai Pesterzsébeten), a Nagysándor utcában megvásárolják Simonyi óbester elkobzott birtokának egy ötholdas darabját. A környékeliek a rajta lévő házat „Rédey-villá”-nak nevezik el, így szerepel a korabeli képeslapokon is.¹⁷ Mivel id. Rédey Tivadar 1887-ben elhunyt tbc-ben,¹⁸ özvegye, id. Rédeyné Kornis Flóra két árván maradt gyermekével a nagyszülőkhöz, Rédey Alajosékhoz költözött Erzsébetfalvára. Ez a dátum pontosít, ill. kiegészít néhány adatot a „*Különös emberi háló*”: *Ami a Babits család levelezéséből kimaradt* című kötetben. Egy Kelemen Mihály által Rédey Tivadar-nak írott levélhez tartozó jegyzetben szerepel, hogy Rédey Tivadarné Kornis Flóra 1892-ben „már özvegyként jelöli magát”.¹⁹ Ugyanitt, a 3. jegyzetben szereplő mondat: „[Kornis Flóra] feltételezhetően saját édesapjával élt együtt”²⁰ annyiban pontosítható, hogy az említett „Nagyapa” nem édes-, hanem mostohaapja volt Kornis Flórának – ahogyan az a család ismertetéséből kiderül. Pontosításra szorul egy Geiger Gyuláné²¹ által Babitsné Kelemen Aurórának írott levél, ill. az ahhoz tartozó egyik jegyzet.²² Geiger Gyuláné Kornis Flóra édesanyját említi, Kornis Flóra édesanyja a cikkben már említett oroszhegyi Vass Erzsébet (1830–1903), ám 1928-ban ő már régen nem élt. Valószínű, hogy az ugyanott szereplő „Mariska”²³ Buday Mariskát fedi, tekintve, hogy gyermekkorában ő élt Pécsen Kelemen Mihály szomszédságában, később pedig életre szóló barátság fűzte Kornis Flórához, ami magyarázná, hogy Geigerné egymás mellett említi őket.

¹⁴ Györgyi Gézáne Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 53.

¹⁵ Uo.

¹⁶ CZEIZEL Endre, *Babits Mihály családfájának (rokonságának) és szerelmi-családi életének elemzése* = CZEIZEL Endre, GYENES György, HARMATH Lídia, NÉMETH Attila, RIHMÉR Zoltán, SIPOS Lajos, SZÁLLÁSI Árpád, „... Kínok és álmok közt...”: *Babitsról*, Bp., Akadémiai, 2004 (Babits Könyvtár), 9–113, 25.

¹⁷ GYÖRGYI, i. m. (1991), 82; Györgyi Gézáne Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 7.

¹⁸ GYÖRGYI, i. m. (1991), 69.

¹⁹ Kelemen Mihály Rédey Tivadarnak, 1909. júl. 5. = „*Különös emberi háló*”: *Ami a Babits család levelezéséből kimaradt*, szerk. TÉGLÁS János, Bp., Universitas, 2006 (Babits Könyvtár), 141, 2. jegyzet.

²⁰ Uo., 141, 3. jegyzet.

²¹ Geiger Gyuláné Benczelits Erzsébet Kelemen Aurórának a Rácz-ágon rokona, Kornis Flóra is leánykori barátnője (amint a Kelemen Aurórához írott leveléből is kiderül).

²² Geiger Gyuláné Benczelits Erzsébet Babits Mihályné Kelemen Aurórának, 1928. márc. 18. = „*Különös emberi háló*”, 276–280, 173. sz. levél, 19. jegyzet.

²³ Geiger Gyuláné Benczelits Erzsébet Babits Mihályné Kelemen Aurórának, 1928. márc. 18. = Uo., 280, 173. sz. levél, 20. jegyzet.

Ismeretes, hogy Babits Mihály édesapját 1888-ban Pestre helyezték, és 1891-ig itt élt családjával, előbb a Stáció (Baross), majd a Pál utcában.²⁴ A Babits és a Rédey család időről időre találkozott egymással. Kisgyermekkori barátságukat Rédey Tivadar Babits-ról szóló megemlékezésében így idézi fel: „Mi mind a ketten úgynevezett ideges gyerekek voltunk, afféle kis fájvirágok [...] a játékszerek elő sem igen kerültek, annál mohóbban lapozgattuk egymás gyermekkönyveit.”²⁵ Egy alkalommal, amikor Kelemen Mihály és a Babits család látogatóban járt Rédeyéknel, hazafelé, a vicinálishoz menet az őket vivő kocsi elé fogott ló megbokrosodott, Kelemen keresztapa ráförmedt a rémült Babits Misire: „Miféle huszár lesz belőled, ha megijedsz a lótól?”²⁶ Ez minden bizonnyal Erzsébetfalván történt, ahol Rédeyék laktak. Más alkalommal vendégségbe várták id. Babits Mihályt és családját, ám felesége nem tartott vele és kisfiával, mert – id. Babits Mihály szavai szerint – „...migrénje van – mint mindig.”²⁷ Ugyancsak ekkortájt kerülhetett a kis Rédey Tivadar „mintafiú” szerepbe, akit a két évvel idősebb Babits Misi elé példaként állítottak, mert „szépen eszik”,²⁸ amely tényre mind Rédey Tivadar, mind Babits Mihály visszaemlékezett felnőttkorában, Babits Mihály annyi különbséggel, hogy kis barátját kitűnő osztályzatai miatt állították elé példaképül.²⁹ Rédey Tivadar írja 1941-es visszaemlékezésében: „Most egy esztendeje, hogy kiderítettük [...] hogy éppen ötven éve ismerjük egymást.”³⁰ Elvileg tehát 1940-hez képest ötven éve, amely adat valószínűleg kissé pontatlan: feltehetően már 1888-ban, de legkésőbb 1889-ben bizonyosan találkozott a két család Budapesten (tehát 51 vagy 52 évvel korábban).

Amint az id. Rédey Tivadarné Kornis Flórának id. Babits Mihályné Kelemen Aurórához írott leveléből is kiderül,³¹ a Rédey–Rédey család 1891-től fogva – minthogy a gyerekek iskoláskorúak lettek – a téli hónapokat egy pesti belvárosi bérlakásban töltötte, tavasztól ősziig pedig továbbra is kint élt az erzsébetfalvi birtokon. A két gyermekhez, Erzsébethez és Tivadarhoz elemi iskolás korukban egy tanítókisasszony járt házhoz. Eleinte a Magyar utcában (feltehetően a levél is itt íródott), később a Ferenc körúton laktak.³² Mint ismeretes, Babitsék 1892-ben már Péccsett éltek. Id. Rédeyné a fentebb említett levélben arról ír, hogy gyermekei emlegetik a Babits-gyerekeket, és kifejezi reményét, hogy a család jól érzi magát az ő szülővárosában.³³ Bár távol éltek egymástól, Kornis Flóra és Kelemen Auróra között a kapcsolat, kevésbé intenzíven, de életük végéig megmaradt, amiről tanúskodik Geigerné Benczelits Erzsébet 1930-ban Babitsnéhoz

²⁴ *A Babits család levelezése*, szerk. BUDA Attila, Bp., Universitas, 1996 (Babits Könyvtár), 31.

²⁵ RÉDEY, i. m., 208.

²⁶ *Uo.*, 209.

²⁷ *Uo.*, 208.

²⁸ *Uo.*

²⁹ *Uo.*

³⁰ *Uo.*, 209.

³¹ Özv. Rédey Tivadarné Kornis Flóra Babits Mihályné Kelemen Aurórának, 1892. jan. 4. = *A Babits család levelezése*, 191–192, 83. sz. levél.

³² GYÖRGYI, i. m. (1991), 42.

³³ Özv. Rédey Tivadarné Kornis Flóra Babits Mihályné Kelemen Aurórának, 1892. jan. 4. = *A Babits család levelezése*, 191–192, 83. sz. levél.

írott levele: „Milyen jók vagytok, hogy emlegettek Flórával...”³⁴ Id. Rédeyné legközelebbi barátnője előbb Buday Rózsika, majd annak korai halála után húga, Buday Mariska volt.³⁵ Buday Mariska, férjével, id. Csemez Józseffel³⁶ együtt ugyancsak Budapestre költözött. A két család a két barátnő élete végéig rendszeresen látogatta egymást. 1932-ben, Kornis Flóra halálakor így ír Csemezné Buday Mariska Babitsnének: „Tivadart és Bözsit nagy gyász érte. Jó édesanyjuk, a kedves Flóra halt meg, 3 hónap betegség után. Én is őszintén fájlalom elhúnytát. Nekem bizalmas, kedves barátnőm volt, 50 éven keresztül jártunk egymáshoz.”³⁷

Itt említjük meg, hogy Babits keresztapja, Kelemen Mihály törzsorvos, és Rédey mostoha-nagyapja, Rédeky Alajos – a távolság ellenére – életük végéig jó barátságban maradtak, amiről tanúskodik Kelemen Mihály 1909. július 5-i levele, amelyben Rédey Tivadarnak gratulál doktori címe megszerzéséhez, és amelyben említi (mintegy megerősítve korábbi meghívását): „A kedves Nagyapának tegnap írtam, hogy örömmel és szívesen várom pénteken estére.”³⁸ Rédeky Alajos, a *Halálffiai* Döme bácsijához (és Kelemen Mihályhoz) hasonlóan³⁹ haláláig (1915-ben, 81 esztendőskorában hunyt el) Kossuth rajongó híve volt. Mostoha-dédunokája, Zámor Magdolna (Rédey Tivadar unokahúga), aki nyolcéves volt halálakor, így emlékszik vissza rá: „Pesterzsébeti dédapám, Rédeky Alajos sokat mesélt fiatal éveiről, amikor a szabadságharc után Olaszországba ment, fiatal tisztként részt vett az olasz felszabadító harcokban. [...] Hosszú őszi estéken Garibaldi, Türr István, Kossuth Lajos neve került szóba.”⁴⁰ Mostoha-dédapja barátjára, Kelemen Mihályra pedig így emlékszik vissza Zámor Magdolna az 1910-es évekből: „Fiókjában mindig zörög a tarka papiros bonbon, még én is kaptam egyet, amikor kicsi voltam. Keresztgyerekei Bombóresz bácsinak hívták.”⁴¹ Mint ismeretes, a *Halálffiai* Döme bácsija szavajárása volt a „bombóresz”, jelentése talán „az áldóját!”-tal adható vissza.⁴² Kelemen Mihály minden keresztgyermekét lelkiismeretesen számon tartotta, születésnapjuk alkalmával megajándékozta őket. Pesti látogatásai alkalmával felkereste barátját, Rédeky Alajost is, és rendszeresen hírt hozott egyik keresztgyermeknek a másikról.⁴³ Mint köztudott, édesapja halála után Babits Mihály Pécssett, a cisztercita gimnáziumban folytatta tanulmányait, kosztot a szomszédban lakó Buday családnál kapott, kvártélyt

³⁴ Geiger Gyuláné Benczelits Erzsébet Babits Mihályné Kelemen Aurórának, 1930. márc. 22. = „*Különös emberi háló*”, 311–314, 198. sz. levél.

³⁵ Györgyi Gézné Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 52, 55.

³⁶ Csemez József (1855–1929) gimnáziumi tanár, az ő tulajdonából került Esztergomba a Jordánszky-kódex 22 hiányzó levele, az ún. „Csemez-töredék”.

³⁷ Özv. Csemez Józsefné Buday Mária özv. Babits Mihályné Kelemen Aurórának, 1932. máj. 15. = *A Babits család levelezése*, 443–444, 284. sz. levél.

³⁸ Kelemen Mihály Rédey Tivadarnak, 1909. júl. 5. = „*Különös emberi háló*”, 139–140.

³⁹ „...ebben még Döme bácsi is együttértett a kormány emberével, híven a Kossuth és Garibaldi szellemével...” BABITS Mihály, *Halálffiai*, Bp., Athenaeum, 1927, 281.

⁴⁰ GYÖRGYI, i. m. (1991), 78.

⁴¹ Györgyi Gézné Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 54.

⁴² BABITS, *Halálffiai*, id. kiad., 28, 35, 37, 49, 401.

⁴³ RÉDEY, *Babits Misi*, 208.

pedig Kelemen Mihálynál, ahol egy kerti lakban található szobán osztozott a népes gyermekszám miatt otthon nehezen férő Buday Dezsővel, édesanyja unokatestvérével, aki nála csak négy esztendővel volt idősebb. Ez a vendégeskedés addig tartott, amíg a kis Babits Misi arra érdemtelenné nem vált Kelemen Mihály szemében azzal, hogy a reggelire kapott zsömlét a szekrényében elrejtette, mert nem szerette. Amikor a pécsi törzsorvos ezt a csínytevést felfedezte, annyira megharagudott rá, hogy a kisfiú nem lakhatott nála tovább.⁴⁴ Rédey Tivadar is vendégeskedett Kelemen Mihály Hunyadi utcai házában, erre így emlékszik: „Laktam ezen a kedves portán én is, amikor az érettségi nyarán közös keresztapánk vendége voltam, s házigazdám nem győzte emlegetni a »Misi gyerek« viselt dolgait, bizony néha nem minden öreges fejcsóválás nélkül: »Bújta a könyveket vakulásig, hanem a rendtartáshoz nem fűlt a foga...«”⁴⁵

Babits Mihály és Rédey Tivadar gyermekkorában és családi háttérében sok a közös vonás: mindketten régi nemesi családból származnak.⁴⁶ Babitsnak az édesapja, Rédeynek pedig a nagyapja volt törvényszéki bíró, mindkettejüknek egyik dédapja számtartó,⁴⁷ egy másik orvos⁴⁸ volt. Mindkettőjük édesapja fiatalon meghalt. Abban is hasonlóság mutatkozik, hogy mindkettejük nagyanyja energikus, határozott asszony volt. Babits nagyanyjáról, Kelemen Józsefnéről tudott, hogy a *Halálfi* vasakaratú Cenci nénijéhez ő szolgált modellként, Babits így beszél róla: „Öreganyám rendkívül érdekes asszony volt, nagy akaraterejű...”⁴⁹ Rédey Tivadar nagyanyja, Vass Erzsébet saját édesapja akaratával szembeszegülve házasodott össze második férjével (Rédey Alajossal).⁵⁰ Mind Babits Mihály, mind Rédey Tivadar édesanyja alkalmazkodó, csöndes, ugyanakkor művelt, a művészetek iránt fogékony teremtés. „Kelemen József leánya, Auróra [...] szép, művelt, házas leány volt.”⁵¹ „...könyv nélkül tudta *Anyegint*, a *Toldi szerelmét*, a *déliabók hőseit*...”⁵² Id. Rédeyné Kornis Flóra leány korában zongorázni tanult.⁵³ Babitsné Kelemen Aurórához írott levelében tárlatlátogatásról számol be.⁵⁴ Kapcsos noteszébe finom, kulturált írással jegyezte be a család fontos eseményeit.⁵⁵ Mindkét fiú családjában fontos

⁴⁴ *Önéletrajz*, 78.

⁴⁵ RÉDEY, i. m., 208.

⁴⁶ Kornis Flóra apai ágon egyenes leszármazottja tótvaradgyai Kornis Jánosnak, Bethlen Gábor udvarnokának. *A Tóthváradgyai Kornis-család leszármazási rendje*, összeáll. KORNIS Károly = SZÉCHÉNYI Viktor, SCHNEIDER Mikós, *Nemes családok története*, I, Székesfehérvár, magánkiadás, 1937 (melléklet).

⁴⁷ Kelemen Mihály (1798–1879) számtartó; BELIA György, *Babits Mihály tanulói*, Bp., Szépirodalmi, 1983, 251. Oroszhegyi Vass József (1791–1871) számtartó; GYÖRGYI, i. m. (1991), 78.

⁴⁸ Babits Mihály (1768–1830) megyei főorvos; BELIA, i. m., 251. Réder Vilmos mohácsi seborvos (1817–1883); GYÖRGYI, i. m. (1991), 69.

⁴⁹ *Önéletrajz*, 34.

⁵⁰ Györgyi Erzsébet (oroszhegyi Vass Erzsébet ükunokája, Rédey Erzsébet unokája) szóbeli közlése.

⁵¹ BELIA, i. m., 39; özv. Rédey Tivadarné Kornis Flóra Babits Mihályné Kelemen Aurórának, 1892. jan. 4. = *A Babits család levelezése*, 191–192, 83. sz. levél.

⁵² *Önéletrajz*, 34.

⁵³ Györgyi Gézáne Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 53.

⁵⁴ Özv. Rédey Tivadarné Kornis Flóra Babits Mihályné Kelemen Aurórának, 1892. jan. 4. = *A Babits család levelezése*, 191–192, 83. sz. levél.

⁵⁵ Id. Rédey Tivadarné Kornis Flóra családi eseményeket tartalmazó kapcsos notesze.

szerepet játszott egy 48-as érzelmű nagypapa-figura: Babits nagypapjának testvére, a katonásan szigorú, de a rászoruló rokongyermekeket anyagilag támogató Kelemen Mihály, ill. Rédey nagyanyjának második férje, a szelídebb modorú, mostoha-unokáinak nagypapai szeretetet nyújtó egykori garibaldista tisz, Rédeky Alajos.⁵⁶

Ami a különbségeket illeti: míg Babits Mihálynak főként nemesi felmenői voltak,⁵⁷ Rédey Tivadar apai ágon félig elmagyarosodott németajkú (sváb) polgári ősöktől származott.⁵⁸ Neveltetésükben megmutatkozó különbség, hogy bár Tivadar a kis Babits Misihez hasonlatosan szorongó, félénk kisfiú volt, szerencséjére nem kényszerült hosszas távollétekre családjától, mint ahogyan ez Babits esetében történt. Özvegy Rédeyné, félénk természete ellenére, szeretetteljesebb légkört tudott két gyermekének biztosítani, mint Kelemen Auróra, a „Kedélybeteg, árva nő...”⁵⁹ Szintén nem elhanyagolható különbségnek tekinthetjük azt a tényt, hogy Rédey Tivadar nagyanyja mellett biztos támaszként állt férje, szolid, de stabil jólétet nyújtva az egész családnak, míg a Babits család, mint ismeretes, anyagi tekintetben is megszenvedte a férfi családtagok hiányát, még ha Kelemen Mihály támogatta is Babits Mihály taníttatását. Összességében elmondható, hogy Tivadarnak kis barátjához hasonló, de mindenféle értelemben védettebb, kevésbé sivár gyermekora volt (vö. *I. kép*).

Rédey Tivadar unokahúgának, Zámor Magdolnának a fényképes, kéziratban olvasható családnaplójából ismerhetők meg azok a regénybeillő történetek, amelyek a Rédey és a Csemez családban⁶⁰ időközben felnőtt fiatalok között szövődtek. A fiatal Tivadar az 1900-as években Csemez Jolánhoz (Buday Mariska leányához, Babits Mihály második-unokatestvéréhez) írta első szerelmes verseit, amelyekben őt Mimózának nevezi. Ezek a versek később bekerülnek *Prizma* című kötetébe.⁶¹ Erzsébet nővére udvarlójaként színre lépett a fentebb említett Buday Dezső, ugyanannak a Buday Bélának legfiatalabb testvéröccse, aki még Rédey Erzsébet édesanyjának, Kornis Flórának udvarolt eredménytelenül. Egyik udvarló sem járt sikerrel: Csemez Jolán egy főtí festőművész-rajztanárhoz, Telek Antalhoz ment férjhez, Rédey Erzsébet pedig Zámor Ferenc gépészmérnökhöz.⁶² Mint ismeretes, Buday Dezső a kecskeméti Jogakadémia tanára lesz, társadalomelméleti műveket ír. Ő is megnősül, felesége Jörítz Hilda.⁶³ 1919-ben a direktóriumban szerepet vállal, amiért a Héjjas-különítmény kivégzi. Buday Dezsőről a család mint jóhiszemű idealistáról beszél, akinek tényleges Tanácsköztársaság alatti működéséről, érthető mó-

⁵⁶ GYÖRGYI, i. m. (1991), 81–82.

⁵⁷ BELIA, i. m., 39.

⁵⁸ GYÖRGYI, i. m. (1991), 69.

⁵⁹ BABITS, *Anyám nevére* = BABITS Mihály *Válogatott versei*, Bp., Athenaeum, 1941, 8–9.

⁶⁰ Csemez József, Buday Mariska férje (lásd a 36. jegyzetet).

⁶¹ RÉDEY Tivadar, *Prizma*, Bp., Singer és Wolfner, 1912.

⁶² Zámor Ferenc (1877–1960), gépészmérnök, 1928–1944 között a Ganz-gyár igazgatója; BARÁNSZKY-JÓB Imre, *Zámor Ferenc = Magyar tudóslexikon A-tól Zs-ig*, főszerk. NAGY Ferenc, Bp., Better–MTESZ–OMIKK, 1997; Györgyi Gézné Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 54; KECSKEMÉTI Gábor, *Trójaiak a falóban? Egy ismeretlen Németh László-levél = A hermeneutika vonzásában: Kulcsár Szabó Ernő 60. születésnapjára*, szerk. BÓNUS Tibor, EISEMANN György, LŐRINCZ Csongor, SZIRÁK Péter, Bp., Ráció, 2010, 623–634.

⁶³ *A Babits család levelezése*, 18.

don, nem sokat tudhattak. Bátyja, Buday Béla így ír: „Szegény D(ezső)-nek az volt a végzete, hogy rosszhiszemű társaságba keveredett, s a nagy felfordulás és forrongásban az ő jóhiszeműségét nem akarták meglátni.”⁶⁴ Romsics Ignác 1978-as cikkéből az derül ki, hogy Buday Dezsőt – túlzott radikalizmusa miatt – éppen saját felettesei menesztették a kecskeméti direktóriumából. A tragikus következményektől azonban ez sem mentette őt meg.⁶⁵ A cikkben Buday Dezső édesanyjának nevéként Tekla helyett – tévesen – Etelka szerepel.⁶⁶ Ugyancsak sikertelenül járt Rédey Erzsébet újdonsült férjének, Zámor Ferencnek az öccse, Rezső,⁶⁷ aki Csemez Jolán testvérének, Paulának udvarolt. Ő az, akit Babits „Pali húgom”-nak, néhol „Póli húgom”-nak szólít leveleiben.⁶⁸ Csemez Paula nem ment férjhez hozzá, sem máshoz, egyedülálló tanárnőként élte le az életét, 1943-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Tanügyi Tanácsának tagja lett.⁶⁹ Csemez Paula egyébként Zámor Magdolnának házitanítója volt elemi iskolás korában, egyúttal pedig keresztanyja is, ahogyan később Zámor Magdolna Géza fiának is.⁷⁰ Az utolsó eredménytelen leánykérésre 1923-ban kerül sor: ifj. Csemez József – Babitsnak ugyan- csak másodfokú unokatestvére, és annak a Csemez Jolánnak az öccse, aki Rédey Tivardart elutasította, ill. annak a Paulának, aki Zámor Rezsőnek mondott nemet – megkérte Rédey Erzsébet leányának, az akkor 16 éves Zámor Magdolnának a kezét.⁷¹ Családnaplójában Zámor Magdolna leírja, hogy édesanyja a hír hallatán sírva fakadt. „Akkor még nem tudtam – írja –, a sírásában mi-minden volt benne: a Béla bácsi [...]tól⁷² a Dezső⁷³ kivégzéséig. És az a nagy szeretet, ami [Rédey Erzsébetet] a keresztanyjához⁷⁴ fűzte.”⁷⁵ Ez a leánykérés sem járt sikerrel, Zámor Magdolna dr. Györgyi Géza⁷⁶ belgyógyász-radiológushoz ment férjhez, hat évvel később.

Míg a családi kapcsolat nem kedvezett a házasságoknak, a barátság továbbra is zavar- talan maradt a Babits–Buday–Csemez és a Rédey–Rédey–Zámor család között.

⁶⁴ „Különös emberi háló”, 175–176.

⁶⁵ ROMSICS Ignác, *Neotomizmustól a proletárdiktatúráig: Buday Dezső portréjához*, Valóság, 1978/3, 12–26, 24–25.

⁶⁶ Uo., 12.

⁶⁷ Zámor Rezső (1881–1937) közjegyző.

⁶⁸ A Babits család levelezése, 17.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Györgyi Géza (1930–1973) fizikus. Életének egy érdekes vonatkozásáról: KECSKEMÉTI, *Trójaiak a faló- ban?* (lásd a 62. jegyzetet).

⁷¹ Györgyi Gézáné Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 55.

⁷² Buday Béla.

⁷³ Buday Dezső.

⁷⁴ Id. Csemez Józsefné Buday Mária (Mariska).

⁷⁵ Györgyi Gézáné Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 55.

⁷⁶ Györgyi Géza (1900–1975) belgyógyász-röntgenorvos, Györgyi Kálmán iparművész-tanár, a Magyar Iparművészet c. folyóirat főszerkesztőjének fia, Györgyi Dénes építész öccse. GYÖRGYI, *i. m.* (1991), 22–32.

A fiatal Rédey Tivadar és Babits Mihály barátsága

Gimnáziumi tanulmányait, mint ismeretes, Babits Pécssett, a Ciszterci Főgimnáziumban végezte, Rédey Tivadar pedig a budapesti Református Főgimnáziumban.⁷⁷ A budapesti egyetemen Rédey két évvel lejjebb járt, mint Babits, de mind a ketten részt vettek „...az egyetemen a Négyessy-féle [!] híres stílusgyakorlatokon, hol a későbbi Nyugat munkatársainak színe-java összegyűlt (Babits, Kosztolányi, Rédey Tivadar stb.)...”⁷⁸ Basch Lóránt így ír Babits és Rédey ismeretségének erről az időszakáról: „[Rédeyt] atyafiságos, majd baráti kapcsolatok fűzték Babitshoz (már a Négyessy-szemináriumban, 1905-ben Babits bírálta az ő Horatius fordításait).”⁷⁹ Rédey maga így emlékszik vissza Babits bírálatára: „Alaposabb, behatóbb taglalást igazán nem remélhettem [...]. Ma is elámulok tapintatos gyengédségén, csakúgy, mint ízlésének kialakult biztosságán és szempontjainak gazdagságán.”⁸⁰ Felnőttkori barátságuk, amely a családi kapcsolat talaján alakult ki, ekkortól datálható.

Rédey Tivadar 1909-ben írt doktori értekezést Péterfy Jenőről,⁸¹ amelyről Babits közölt bírálatot a Nyugatban.⁸² „A mindig végtelenül szerény s választékos Rédey Tivadart nyilván bántotta a szigorú, s ugyanakkor Péterfy világába mélyen beleélő bírálat. Ez sem csökkentette azonban Babits iránti tiszteletét.”⁸³ 1911. április 24-ei keltezésű, Babitshoz írott levelében Rédey így reflektál a kritikára: „[az írásommal] három év múltán – bizony már magam sem mindenben értek egyet [...]. Ismételten köszönöm megtisztelő rám emlékezésedet és barátsággal üdvözöllek...”⁸⁴ Babits egyébként, bár maga is tervezett disszertációt Arany Jánosról, végül nem szerezte meg a bölcsészdoktori címet.⁸⁵

Rédey Tivadar 1910-től a Nemzeti Múzeum fizetés nélküli gyakornoka lesz. Itt ismerkedik meg későbbi feleségével, Hoffmann Máriával, aki bölcsészdoktori címének megszerzése után a kéziratárban dolgozik mint a Széchényi Könyvtár első könyvtárosnője.⁸⁶ Mária édesapja, Hoffmann Frigyes⁸⁷ négy lánya: Frida,⁸⁸ Hedvig (Hedda),⁸⁹ Má-

⁷⁷ *Mai magyar költők*, szerk. PINTÉR Jenő, SAJÓ Sándor, Bp., Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége, 1924, 122.

⁷⁸ LENGYEL Balázs, *A mai magyar líra*, Bp., Officina, 1948, 55.

⁷⁹ BASCH Lóránt, *A Baumgarten Alapítvány történetéből*, vál., szerk., kieg. TÉGLÁS János, Bp., Argumentum, 2004 (Babits Könyvtár), 46–47.

⁸⁰ RÉDEY Tivadar, *Babits Mihály kritikusai „stílusgyakorlat”-a 1905-ből*, It, 1943/2, 81–86. Idézi RÓNA Judit, *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája, 1883–1908*, Bp., Balassi, 2011 (Babits-kronológia, 1), 250.

⁸¹ RÉDEY Tivadar, *Péterfy Jenő*, Bp., Butschmann, 1909.

⁸² BABITS Mihály, *Az irodalom halottai*, II, Nyugat 1910/11, 734–742.

⁸³ TOLNAI Gábor, *Árnyékból szőtt lelkek: Hoffmann Edith szillettjei*, Bp., Corvina, 1988, 12.

⁸⁴ Rédey Tivadar Babits Mihálynak, 1911. ápr. 24. = BABITS Mihály *Levelezése*, 3, 1909–1911, szerk. SÁLI Erika, TÓTH Máté, Bp., Akadémiai, 2005, 174, 819. sz. levél.

⁸⁵ TOLNAI, i. m., 12.

⁸⁶ GERŐ Gyula, *Magyar könyvtártörténeti kronológia*, I, Bp., OSZK, 2009, 97.

⁸⁷ Hoffmann Frigyes (1853–1938), a budapesti egyetemen bölcséleti tanulmányokat végzett, a pozsonyi ev. líceumban, majd a brassói reáliskolában tanított magyar és német nyelvet és irodalmat. 1906-tól az Eötvös Collegium vezető tanára. GEREVICH Tibor, *Bartonek Géza (1854–1930) = Lustrum: Ménesi út 11–13.*, Bp., Typotex–Eötvös Collegium, 2011, 96–102, 98.

ria⁹⁰ és Edith⁹¹ közül a két utóbbi a pesti egyetem bölcsészettudományi karának első nőhallgatói közé tartozott. Tolnai Gábor idézi Mohácsi Jenőt, aki szerint „...a nőhallgatók között is különösen imponálóak voltak a magas termetű, fejedelmi jelenségnek tűnő Hoffmann-lányok.”⁹² Az egyetemen Mária és Edith legkedvesebb tanára Riedl Frigyes volt. Hoffmann Mária⁹³ *Riedl Frigyesről*⁹⁴ című – szeretet- és tiszteletteljes, de emberi gyengéit és finoman érzékeltető – kis könyvéből tudhatjuk meg, hogy a tanítványok közül is a legszűkebb körhöz tartozó Reichard Piroksa és Elefánt Olga⁹⁵ mellett Hoffmann Edith és Mária is bejáratosak voltak Riedlékhez.⁹⁶ Ebbe a körbe, amely hűségesen együtt marad Riedl körül az egyetemi tanulmányok elvégzése után is, Rédey is bekerül, velük tart a különböző összejövetelekre, kirándulásokra. Hoffmann Mária ugyancsak bölcsészettudományi tanulmányokat végzett Edith húga a társaság lelkes motorja. Mindketten kivételes műveltségű, ugyanakkor vidám, energikus, magabiztos, modern nők. A fricskázó kedv figyelhető meg Rédeyné Hoffmann Mária fentebb említett könyvében, ahol férjéről így ír: „Rédey Tivadar némán volt meghatva Péterfy-könyvétől⁹⁷ és önmagától.”⁹⁸

1911-ben Orbók Lóránd bábművész kísérleti bábszínházat indít a Váci utcai Rónai-műteremben. Az eseményről a Nyugat is beszámol: „Bábjáték előadást rendeztek minap kedves és ambiciózus emberek (Orbók Lóránd, Bevilaqua Béla,⁹⁹ Rédey Tivadar, Balassa Imre és társai)”.¹⁰⁰ A nyitódarab Rédey Tivadar *Bajazzo feltámadása* című műve

⁸⁸ Hoffmann Frida (1883–1964) középiskolai tanár; id. Rédeyné kapesos notesze; Schmidt Henrik sírja, Szeged, Belvárosi temető, <http://www.agt.bme.hu/varga/foto/voltak/bel/schmidt-h.html> (2012.10.10).

⁸⁹ Hoffmann Hedvig (1886–1963); GYÖRGYI, i. m. (1991), 74; Szász Béla sírja, Budapest, Farkasréti temető, http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Fájl:Szász_Béla_jogász_sírja.JPG&filetimestamp=20120915192546 (2012.10.10).

⁹⁰ Hoffmann Mária (1885–1949) irodalomtörténész, műfordító, író, könyvtáros.

⁹¹ Hoffmann Edith (1888–1945) művészettörténész.

⁹² TOLNAI, i. m., 9.

⁹³ Hoffmann Mária önálló kötetben megjelent művei: HOFFMANN Mária, *Scheffel* (doktori disszertáció), Bp., Fritz, 1910; RÉDEYNÉ HOFFMANN Mária, *Irodalmi levelestár*, I, *Abafy–Azeglio* (VÁCZY Jánossal), Bp., Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, 1923; R. HOFFMANN Mária, *Riedl Frigyesről*, Bp., Studium, 1923; RÉDEY Mária, *Kassainé ifjasszony: Jászai és Kassai Vidor szerelmi regénye*, Bp., Nyugat, 1935.

⁹⁴ R. HOFFMANN, *Riedl Frigyesről* (lásd az előző jegyzetet).

⁹⁵ Elefánt Olga (1886–?), Payr Hugóné néven művészeti író, 1907-ben végzett művészettörténész szakon, a Négyesy-szeminárium résztvevője; GOSZTONYI Ferenc, *A magyar művészettörténet-írás története (1875–1918): „a Pasteiner-tanszék”*, Művészettörténeti Értesítő, 58(2009), 161–178. Juhász Gyulával folytatott levelezését ILIA Mihály tette közzé: *Juhász Gyula levelei Elefánt Olgához*, Tiszatáj, 1983/3, 36–44. Pozsgai Zsolt 2011-es *Naplopók* c. darabjában feltűnik Elefánt Olga stilizált alakja.

⁹⁶ Rédey Erzsébet kiterjedt családja: unokái, dédunokái (a továbbiakban: Rédey-leszármazottak) őrzik Rédey Tivadar hagyatékát. Ebben a hagyatékban található egy apró vizitkártya az alábbi üzenettel: „Nagyon örültem hogy Frigyes Önt meglátogatta. Riedl néni”. Feltételezhető, hogy az üzenet címezte Hoffmann Edith vagy Mária.

⁹⁷ RÉDEY, *Péterfy Jenő*.

⁹⁸ R. HOFFMANN, *Riedl Frigyesről*, 71.

⁹⁹ Bevilaqua Béla 1910-től a Magyar Nemzeti Múzeum múzeumőre, az Orbók Lóránd-féle bábszínház konferansziéja és rendezője; *A Vitéz László Színházról a Nemzeti Bábszínházig: Magyar bábművészeti antológia*, vál., szerk., jegyz., előszó GALÁNTAI Csaba, Bp., Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2012, 242.

¹⁰⁰ UJHELYI Nándor, *Marionett-mulatozások*, Nyugat, 1911/11, 1091–1093.

volt.¹⁰¹ Színre került Babits Mihály *A legsötétebb Afrikában* című bábdarabja is.¹⁰² „Óriási sikerük volt ezeknek a lelkes, fiatal magyar művészeknek; sikerük pedig olyan közönség előtt, amely Móricz Zsigábról, Kosztolányiból, Karinthyból, Kaffka Margitból állt...”¹⁰³ Az egyik előadásra Rédey Tivadar unokahúgát – Rédey Erzsébet leányát –, az ötesztendő Zámor Magdolnát is magával viszi 1912-ben. Közel nyolcvan évvel később, 1991-ben, Zámor Magdolna elküldi Kovalovszky Miklós¹⁰⁴ számára a megőrzött színlapot és az előadással kapcsolatos más dokumentumokat. Kovalovszky válaszelevelében Rédeyvel kapcsolatos adatokat oszt meg Zámor Magdolnával.¹⁰⁵

1912-ben jelenik meg Rédey Tivadar *Prizma* című verseskötete,¹⁰⁶ első verseit pedig A Hét közli. A Rédey-leszármazottak megőrizték Kiss József *Háborús versek* című kötete egy Rédey Tivadarnak dedikált példányát: „Rédey Tivadarnak régi kedves munkatársamnak ajándékozom a saját példányát. Ráadásul egy kézszerítést. Kiss József”.¹⁰⁷

Hoffmann Edith a Szépművészeti Múzeum gyakornokaként 1915-ben ismerkedett meg Babits Mihállyal annak tisztviselőtelepi lakásán, ahová elkísérte Mária nővére és barátai: Reichard Piroska és Horvát Henrik¹⁰⁸ is. Babits, abban a hiszemben, hogy értékes Borsos József-festmény¹⁰⁹ van a birtokában, a fentebb említett Horvát Henrik közvetítésével üzente, hogy szívesen megmutatná azt Hoffmann Edithnek mint szakértőnek. Hoffmann Edith, aki akkor már lelkes olvasója volt Babits verseinek, örömmel kapott az alkalmon, hogy személyesen találkoz hasson vele. A festményről kiderült, hogy nem Borsos műve (hanem Boros Ferenc¹¹⁰ szekszárdi festőé), de a találkozás jó alkalmat adott arra, hogy a Hoffmann-lányok megismerhessék őt.¹¹¹

Egy 1915. augusztusi keltezésű, a Magas-Tátrából küldött képeslapon,¹¹² erre a történetre utalva, Hoffmann Mária ezt üzeni Tivadarnak: „Babitsnak szeretném ezt írni: »Bo-

¹⁰¹ *A Vitéz László Színházról...*, 9; RÉDEY Tivadar, *Bajazzo feltámadása: Színpadavató bábjáték egy felvonásban* = *A Vitéz László Színházról...*, 156–162.

¹⁰² LENDVAI István, *Bibabó-színház*, Az Est, 1911. júl. 28., 9; ua. = *A Vitéz László Színházról...*, 31.

¹⁰³ ASZLÁNYI Károly, *Kakabó kapitány és társai*, Lantos Magazin, 1929, 545–549; ua. = *A Vitéz László Színházról...*, 77.

¹⁰⁴ Kovalovszky Miklós (1910–1997) irodalomtörténész.

¹⁰⁵ Kovalovszky Miklós levele a Rédey-leszármazottak tulajdonában.

¹⁰⁶ Fennmaradt egy Rédey Tivadarnak címzett, tréfás képeslap – Melich János küldeménye – a kötetben szereplő *Levélszekrény* c. vers két sorával: „Aztán jött egy szép Lenbach arcú leányka, / S nagy pirulón belopta levelét.” (A Rédey-leszármazottak tulajdonában.) Franz von Lenbach (1836–1904) bajor zsánerfestő. Melich János nyelvész (1872–1963) a képeslap feladásának idején, 1914-ben a Nemzeti Múzeum könyvtárában „valóságos igazgatóőr”. TOKAJI NAGY Erzsébet, *Melich János (1920–1922)*, <http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/05foigazgatok/melich.htm> (2012.10.10).

¹⁰⁷ A Rédey-leszármazottak tulajdonában.

¹⁰⁸ Horvát Henrik (1883–1947) műfordító, tanár.

¹⁰⁹ Borsos József (1821–1883) festőművész, a 19. századi biedermeier festészet jelentős képviselője.

¹¹⁰ HOFFMANN Edith, *A megismerkedés és az utolsó szilveszter* = *Babits emlékkönyv*, 210–215, 212.

¹¹¹ Uo.

¹¹² Négy másik, ugyancsak a Magas-Tátrából 1915 nyarán Hoffmann Mária által küldött képeslappal együtt a Rédey-leszármazottak tulajdonában.

ros–Borsos allezanc,¹¹³ mégis szép a meszaljanc.« De ő nem érti a tréfát. Reménylem, tudja, hogy ez milyen idézet(féle). A versei egyébként nagyon finomak és szépek.” Hoffmann Mária feltehetően Babits *Gretna Green* című versének két alábbi sorára utalva tréfálkozik: „Sorsom, borsom mit kívánsz? / legszebb a mezalliansz.”¹¹⁴

Mivel Rédey Alajos 1915-ben meghalt, Zámor Ferenc pedig orosz fogságban volt, Rédey Erzsébet magához veszi édesanyját,¹¹⁵ hozzájuk költözik Tivadar öccse is – akit gyenge fizikuma miatt nem soroznak be – és szinte pótapja lesz unokahúgának. A még gyermek Zámor Magdolna használhatja könyvtárát: „Ady Endre, Babits Mihály könyveit is megtalálom.”¹¹⁶ 1917-ben Rédey elviszi őt Dienes Valéria első orkesztika-előadására.¹¹⁷ Amint arról már fentebb esett szó, Dienes Valéria édesanyja, Geigerné Benczelits Erzsébet ugyancsak id. Rédey Tivadarné Kornis Flóra leánykori barátnője volt Kelemen Auróra révén (lásd a 21–23. és a 34. jegyzetnél).

1917-ben jelent meg Babits *Irodalmi problémák* című tanulmánykötete, benne az 1910-ben a Nyugatban közölt *Az irodalom halottaival*. A kötetet Babits így dedikálja: „Rédey Tivadarnak őszinte és meleg barátsággal Babits Mihály”.¹¹⁸ 1917-ben, amikor Rédey Tivadar feleségül veszi Hoffmann Máriát, házassági tanúként őt kéri fel. A menyasszony tanúja Elefánt Olgának (a Hoffmann-lányok közeli barátnőjének, lásd 95. jegyzet) a férje, Payr Hugó¹¹⁹ volt. Az 1917. október 24-én tartott eljegyzési ebéd ültetési rendjének tréfás rajza¹²⁰ megőrződött (2. kép). Az ebéden részt vettek: a Hoffmann-szüllők, Rédey Tivadar édesanyja, nővére és unokahúga, Hoffmann Mária testvérei: Hoffmann Hedda (Hedvig), Schmidt Henrikné¹²¹ Hoffmann Frida, továbbá Payr Hugó és

¹¹³ Alezanc: egyre megy, mindegy. (*Idegen szavak és kifejezések szótára*, szerk. BAKOS Ferenc, Bp., Akadémiai, 1979, 26.)

¹¹⁴ Zimányi Magda kutatása.

¹¹⁵ GYÖRGYI, i. m. (1991), 48.

¹¹⁶ GYÖRGYI Gézné ZÁMOR Magdolna, *Rédey Tivadar (1885–1953)*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003/2, 48–54, 49.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ A Rédey-leszármazottak tulajdonában. A szövegben említetten kívül a következő dedikált Babits-könyveket őrzi a család: *Irodalmi problémák* (Nyugat, 1917): „Rédey Tivadarnak őszinte és meleg barátsággal Babits Mihály”; *Gondolat és írás* (Athenaeum, 1922): „Rédey Tivadarnak szeretettel Babits Mihály”; *Sziget és tenger* (Athenaeum, 1925): „Rédeyéknek szeretettel Babits Mihály”; *Halálfiái* (Athenaeum, 1927): „Rédey Tivadarnak régi szeretettel és barátsággal / 1927 húsvét / Babits Mihály”; *Az istenek halnak, az ember él* (Athenaeum, 1929): „Rédey Tivadarnak szeretettel Babits Mihály”; DANTE, *A Paradicsom* (Révai, 1930): „Rédey Tivadarnak igaz barátsággal Babits Mihály”; *Oedipus király és egyéb műfordítások* (Athenaeum, 1931): „Rédey Tivadarnak igaz szeretettel Babits Mihály”; *Versenyt az esztendőkkkel* (Nyugat, 1933): „Rédey Tivadarnak régi, igaz barátsággal Babits Mihály”; *Amor Sanctus* (Magyar Szemle Társaság, 1933): „Rédey Tivadarnak nagy karácsonyi szeretettel 1933. Babits Mihály”.

¹¹⁹ Payr Hugó (1888–1976) olimpikon birkózó, újságíró, legitimista politikus, 1939-ben felszólalt a 2. zsidótörvény ellen a parlamentben; *Magyar országgyűlési almanach: Ötszáz magyar élet 1931–1936*, szerk. LENGYEL László, VIDOR Gyula, Bp., Globus, 1931, 228–230; UNGVÁRY Krisztián, *Kik azok a nyilasok*, Beszé-
lő, 2003/6, 58–69.

¹²⁰ A rajzot – kézirása alapján – Hoffmann Edith készíthette. A Rédey-leszármazottak tulajdonában.

¹²¹ Schmidt Henrik (1877–1953), az Eötvös Collegium tagjaként végzett germanista, egyetemi tanár. Hoffmann Frida férjének neve id. Rédeyné kapcsos noteszéből tudható.

felesége: Elefánt Olga, dr. Kostyál Miklós¹²² és felesége, Vagyon Lucia. A december 6-án tartott polgári esküvőn¹²³ az eljegyzés vendégein túl részt vett Mika Sándornak,¹²⁴ az Eötvös Collegium tanárának (Hoffmann Frigyes kollégájának) özvegye.¹²⁵ Templomi esküvőt nem tartottak.

A fentebb említett Kovalovszky-válaszlevélben (lásd a 105. jegyzetnél) történik említés a *Szép napok a Szappanyos-penzióban* című Jékely-írásnak egy Rédey-vonatkozásáról: a Damjanich utca 28/b alatti penzióban töltötte mézesheteit és hosszabb-rövidebb időszakokat Rédey Tivadar, ahol „A fiatal Nyugat írói – mondhatnám úgy is, a vezérkar – állandó vendégként vagy gyakori látogatóként otthonosan érezték magukat. (Állandó lakó volt ezekben az esztendőkből például Laczkó Géza, Kárpáti Aurél és Rédey Tivadar, aki mézesheteit is a penzióban töltötte; Ady, Babits, Kosztolányi és Móricz Zsigmond pedig gyakori vendégnek számított.)”¹²⁶ Amennyire rekonstruálható a Rédey házaspár lakhelyeinek 1918–1921 közti története, a Szappanyos-fogadóbeli mézeshetek után Rédey Tivadar feleségével a Nagy János (mai Bajza) utca 41-be költözött, valakinek a háború miatt átmenetileg feleslegessé vált lakrészébe.¹²⁷ Edith továbbra is szüleivel élt a Szondy utcában. 1918 decemberében Mária átmenetileg hazaköltözött édesanyjához, de 1919 júniusában a Nagy János utcába invitálja levelében Babitsot, lehetséges, hogy ekkor Edith is velük lakott (lásd a 144. jegyzetnél). Rövidesen megszűnik ez a lakáslehetőség, Mária és Edith hazaköltözik szüleikhez, Tivadar is nővére családjához, velük lakik még 1921 januárjában is.¹²⁸ Rövidesen a Hoffmann család, és velük Rédey Tivadar „...a Szondy utcából Budára, a Buday László utcába...” költözik.¹²⁹

Visszaugorva 1918-ra: Hoffmann Edith emlékezete szerint a Rédey házaspár szerdánként fogadónapot tartott, amelyre Babits is eljárt, ahogyan Hoffmann Edith is, akit még egy ideig igen elfogódottá tett az általa rendkívül tisztelt Babits jelenléte.¹³⁰ Amikor – 1918. április 22-én kelt levelében – Hoffmann Edith meghívja Babitsot magához,¹³¹ minden bizonnyal szülei lakására gondol, erre enged következtetni a levélben szereplő

¹²² Kostyál Miklós nyug. nyitrai főjegyző (1864–1928), országgyűlési képviselő, egykor valószínűleg Hoffmann Frigyes tanítványa a pozsonyi evangélikus liceumban, a Nyitrai Nemzeti Színház választmányi tagja; *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915: Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*, szerk. VÉGVÁRY Ferenc, ZIMMER Ferenc, Bp., 1910, 330; LŐRINCZY György, *Nyitra vármegye társadalma = Nyitra vármegye*, szerk. SZIKLAY János, BOROVSZKY Samu, Bp., Apollo Irodalmi Társaság, 1899 (Magyarország Vármegyéi és Városai), 216–223, 219.

¹²³ Az esküvő résztvevőinek listája id. Rédeyné kapcsos noteszéből tudható.

¹²⁴ Mika Sándor (1859–1912) történész, az Eötvös Collegium tanára. Hoffmann Frigyes és Mika Sándor a brassói reáliskola első tanári karához tartoztak. HOFFMANN Edith, *Az én magyarságom*, Nyugat, 1940/4, 161–167.

¹²⁵ Rédey Erzsébet és leánya betegség miatt nem voltak jelen. Id. Rédeyné kapcsos notesze.

¹²⁶ JÉKELY Zoltán, *Szép napok a Szappanyos-penzióban* = J. Z., *A bárány vére*, Bp., Szépirodalmi, 1981, 210–221, 210.

¹²⁷ Györgyi Gézáné Zámor Magdolna fényképes családnaplója, 42; GYÖRGYI, i. m. (1991), 49.

¹²⁸ GYÖRGYI, i. m. (1991), 49, 54.

¹²⁹ GYÖRGYI, i. m. (1991), 70.

¹³⁰ HOFFMANN Edith, *A megismerkedés*, 212–213.

¹³¹ Hoffmann Edit – Babitsnak, 1918. ápr. 22. = BABITS Mihály *Levelezése: 1918–1919*, 62, 2161. sz. levél.

„Szondy u. 45”, ill. az a kitétel, hogy „Akkorra Micit [Mária] és Tivit is meghívnám.” 1918 májusában Rédey Tivadar hívja meg¹³² „hadi keksszel egybekötött teára” Babitsot és vélhetően Komjáthy „Aladár”-t,¹³³ tekintve, hogy úgy fogalmaz: „...számítok rá-tok...”, erre azonban nem került sor, mert – amint a válaszból kiderül – Babitsnak egy sürgős munkát kell tollba mondania egy „írógépnek”.¹³⁴ Hoffmann Edith – amint azt visszaemlékezésében elmeséli¹³⁵ – 1918. június vége felé újból meghívta Babitsot vendégségbe.¹³⁶ Babits a meghívást elfogadta – de nem ment el. Ezt követően érdekes levélváltás zajlott le 1918. június–júliusában a Hoffmann-nővérek és Babits között. Rédeyné Hoffmann Mária rövid levelében minden köntörfalazás nélkül szemére hányja Babitsnak: „A keddi elmaradásért egy kissé ekszkúzálhatták volna magukat. Nem?”, ugyanakkor „Sok meleg üdvözzel” zárja sorait.¹³⁷ Babits Edithhez címzett bocsánatkérő soraira: „...gyenge akaratom van, s Maga olyan kedvesen hitt! [...] bocsásson meg, ha tud!”¹³⁸ a címzett néhány derűs és közvetlen mondattal válaszol: „Kedves Babits, én nem haragszom és nem is szidom össze: 1., mert Komjáthy azt már úgy is elvégezte, 2., mert ha megszidnám, maga úgy érezné, hogy [...] az úgy be van fejezve. Ha nem szidom, maga mindaddig adósomnak fogja Magát érezni, amíg ezt a látogatást ki nem pótolta.”¹³⁹ Valószínűleg ez az egyenes, kamaszosan vidám hang, emellett a Hoffmann-lányok kiemelkedő műveltsége és intellektusa volt olyan hatással a nőkkel nehezen kommunikáló Babitsra, hogy rövidesen kisszámú közeli barátai közé számította őket. A Babitsnál lakó Fekete nevű múzeumi szolga – akinek a felesége rendben tartotta Babits lakását – hordta az üzeneteket Babits és Hoffmann Edith, ill. Rédey Tivadar közt.¹⁴⁰ Erre több utalás is történik a levelekben: „Minthogy diplomatánktól, Feketétől úgy tudom, nem vagy itt-hon...”¹⁴¹

Rédey Tivadar 1918. július 11-i keltezésű üzenetében egy Marczali Poly (véltetően Paula) nevű hölgy megkeresését továbbítja, aki saját művének sorsáról vár Babitstól választ. Rédey, aki éppen nyaralni indul, ezzel zárja a levelet: „...végreendetileg hagyom rád e nőt: intézd el valahogyan. [...] Jó nyarat! Ne felejtsd, hogy tavaly nyáron *majdnem* kijöttél egyszer Zebegénybe. Szeptemberig meg is valósíthatnád e tervet.”¹⁴² 1918. december 3-i levélkéjében Hoffmann Mária „a tavalyi Mikulás-évfordulóra” hívja meg Babitsot „egy csésze tea mellett” (1917. december 6-án volt Rédey Tivadar és Hoff-

¹³² Rédey Tivadar – Babitsnak, 1918. máj. 29. = *uo.*, 88, 2191. sz. levél.

¹³³ Komjáthy Aladár költő, Babits egykori tanítványa az újpesti főgimnáziumban.

¹³⁴ Babits – Rédey Tivadarnak, 1918. máj. 30. = BABITS Mihály *Levelezése: 1918–1919*, 89, 2193. sz. levél.

¹³⁵ HOFFMANN Edith, *A megismerkedés*, 213.

¹³⁶ Ennek a meghívásnak nincs nyoma a Babits-levelezés 1918–1919. évi kötetében.

¹³⁷ Hoffmann Mária – Babitsnak, 1918. jún. 30. = BABITS Mihály *Levelezése: 1918–1919*, 110, 2217. sz. levél.

¹³⁸ Babits – Hoffmann Editnek, 1918. júl. 1. előtt = *uo.*, 111, 2219. sz. levél.

¹³⁹ Hoffmann Edit – Babitsnak, 1918. júl. 2. = *uo.*, 112, 2221. sz. levél.

¹⁴⁰ *Uo.*, 430.

¹⁴¹ Rédey Tivadar Babitsnak, 1918. júl. 11. = *uo.*, 117, 2230. sz. levél.

¹⁴² *Uo.*, 117–118. Rédey Tivadar nyáron rendszerint hosszabb-rövidebb ideig együtt nyaralt Erzsébet nővére családjával, akik Zebegényben béreltek házat; Zámor Ferenc *önéletrajza* = GYÖRGYI, i. m. (1991), 41–68, 49.

mann Mária esküvője),¹⁴³ Mária a meghíváshoz hozzáteszi: „Mamáéknál lakom, – úgy mint tavaly”. 1919 júliusában Mici a szokásos modorában invitálja Babitsot: „Nagy János ucca 41. 1. 4. alatt lakunk, Edith, Tivadar és Mária. Ha meg akarja őket látogatni, nagyon szívesen látják.”¹⁴⁴

1920-ban vagy ’21-ben Hoffmann Edith összeházasodik Bernhardt Sándor¹⁴⁵ bajai ügyvéddel – ez a házasság rövid ideig tart. Hoffmann Edith nem megy többet férjhez.

Rédey Tivadar hagyatékában található egy Babits által dedikált Dante-*Purgatórium* a következő dedikációval: „Riedl Frigyesnek igaz, régi tisztelettel és meleg ragaszkodással Babits Mihály.”¹⁴⁶ Bár biztosan nem tudható, hogyan került a Rédey–Hoffmann házi-könyvtárba az 1920-ban megjelent kötet, feltételezhető, hogy Babits a Hoffmann-lányok közvetítésével kívánta eljuttatni a nagybeteg Riedlnek, de erre – vélhetően Riedl halála miatt – már nem került sor. Érdekes megemlíteni, hogy a könyvet Babits az akkor már nem élő Szász Károly szellemének ajánlja,¹⁴⁷ aki Hoffmann Mária és Edith testvérének, Heddának¹⁴⁸ az apósa volt.¹⁴⁹ A Rédey Tivadarral kibővült Hoffmann család történetesen abba a Rózsadomb aljában található kis utcába költözött, amely Babits édesanyjának unokatestvéréről, a korábban már említett Buday László statisztikusról¹⁵⁰ kapta a nevét.

A fogadónap és háziasszonya: Hoffmann Edith

A fogadónapok a Buday László utcában végleges helyszínt kaptak. Gyaníthatóan Edith személyiségének igen jelentős szerepe lehetett abban, hogy az összejövétel népszerű lett. „Az igazi házigazda Edith asszony volt, aki férfias biztonsággal, ugyanakkor asszonyos kedvességgel, közvetlenséggel forgolódott a jelenlévők körében.”¹⁵¹ Hoffmann Edith különleges, sokoldalú és lendületes személyiségére így emlékszik vissza fiatalabb kolléganője, Zádor Anna, aki együtt dolgozott vele a Szépművészeti Múzeumban, de nem volt bejáratos a fogadónapokra: „Edithet nagy energia és hihetetlen munkabírással jellemezte. Több mint harminc éves múzeumi állása alatt majd harminc kiállítást rendezett a grafikai osztály anyagából, számos új megállapítást közölve. [...] Ezenkívül

¹⁴³ Id. Rédeyné kapcsos notesze; BABITS Mihály *Levelezése: 1918–1919*, 681.

¹⁴⁴ Hoffmann Mária – Babitsnak, 1919. júl. 17. = *uo.*, 399, 2581. sz. levél.

¹⁴⁵ Bernhardt Sándor (1889–1984) bajai ügyvéd, 1937–1944 között a város polgármestere. 1945-ben elvesztette állását, házát államosították, 1961-ben az USA-ba emigrált. Baja várostól posztumusz díszpolgári címet kapott, ill. Izraelben felvették a Világ Jámborai sorába, mert a II. világháború alatt zsidó lakosokat és munkaszolgálatosokat mentett meg. *Dr. Bernhart [!] Sándor (1889–1984)* = http://baja.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=223&Itemid (2012.10.10).

¹⁴⁶ DANTE ALIGHIERI, *A Purgatórium*, ford. BABITS Mihály, Bp., Révai, 1920.

¹⁴⁷ „Szász Károly szellemének hálával és hűséggel ajánlom”.

¹⁴⁸ Hoffmann Hedvig férje: Szász Béla (1868–1938) jogász, költő, műfordító.

¹⁴⁹ Hedvig Mária nővére esküvőjén még leánynevén szerepel a résztvevők közt (id. Rédeyné kapcsos notesze). Legkésőbb 1921-ben már férjnél lehetett, ezt erősíti, hogy a Rédey–Hoffmann család látogatóinak visszaemlékezéseiben nem esik szó arról, hogy ő is a családdal élt volna.

¹⁵⁰ Buday László (1873–1925), lásd a 10. jegyzetnél.

¹⁵¹ TOLNAI, *i. m.*, 6.

húsznál több tanulmánya foglalkozott a grafikai osztály anyagával, és ugyanennyi dolgozat késő középkori és reneszánsz kódexeink miniatúráinak művészettörténeti kérdéseivel. [...] sokkal több volt, mint valamely tudományterület tudósa. Olyan gazdag egyéniség, annyira otthonos a kultúra szinte minden területén [...] hogy ezt a teljességet ritkán találja meg az ember.”¹⁵²

A Buday László utcai lakás vendégei közt, mint az a lentebbi névsorból kiderül, a Nyugat köréhez tartozó személyiségek mellett szép számban előfordultak a Napkelethez kötődőek is. Jékely így emlékszik: „A Nyugat »vezérkarával« inkább Rédey Tivadarék Buday László utcai archaikus hangulatú, tudós-író-művész lakásán nyílt alkalmam találkozni, ahol Babitsékon kívül, Halász Gábor, Cs. Szabó László, Szerb Antal, Sárközi György volt gyakori vendég... Itt készültek, Hoffmann Edith művészettörténész (Rédey sógornője volt) áhítatos kezemunkájával azok a XVIII. századvégi ihletésű árnyékrajzolatok, melyek mintha egyenest Kazinczy Ferenc e kedvelt szórakozását folytatták volna. Aki H. E. reflektora elé ülhetett, s profilja egy-két percig ott feketéllett a falra feszített kartonlapon – remélhettem, hogy egyszer s mindenkorra tesserát nyer a Magyar Irodalom Szentelt Csarnokába...”¹⁵³

Meglehető összetélt mutat a megörökített személyek – nem teljes – névsora, még akkor is, ha sejthetően nem mind rendszeres látogatói a Buday László utcai fogadónapoknak (időrendben, 1923–1939): Osvát Ernő,¹⁵⁴ Elek Artúr, Babits Mihály, Kosáryné Réz Lola, Tormay Cécile, Hóman Bálint, Gombocz Zoltán, Sik Sándor, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Németh László, Kosztolányi Dezső, Sárközi György, Bernáth Aurél, Jékely Zoltán, Ortutay Gyula, Szerb Antal, ill. természetesen Rédey Tivadar¹⁵⁵ és Rédeyné Hoffmann Mária. Maga Hoffmann Edith arcképét nővére, Mici készítette el, a képen a HE szignó helyett HM szerepel.¹⁵⁶ A 2000-ben megjelent „*Most én vagyok hang helyetted*”: *Török Sophie Babits Mihályról* című kötet¹⁵⁷ hátlapján is szerepel a Hoffmann Edith-féle Török Sophie-portré, ám a kép készítőjének a nevét a könyv – sajnálatos módon – nem jelöli. Az árnyképrajzolás technikáját Török Sophie is eltanulta: „...mindenfélét megtanul, filmelőhívást, szönyegszövést, árnyképek régidivatú technikáját...”¹⁵⁸

¹⁵² ZÁDOR Anna, *Arcképvázlat Hoffmann Edithről: 1888–1945*, Holmi, 4(1992)/1, 93–98, 97.

¹⁵³ JÉKELY Zoltán, *A Nyugatról = Vallomások a Nyugatról*, szerk. RÓNAY László, ILLÉS László, KABDEBÓ Lóránt, Bp., PIM–Népművelési Propaganda Iroda, 1971, 61–62.

¹⁵⁴ A Rédey-leszármazottak őriznek egy közös keretben hét árnyképből álló együttest Szabó Lőrinc, Kosztolányi Dezső, Osvát Ernő, Török Sophie, Medgyaszay Vilma, Gellért Oszkár és Beck Ö. Fülöp portréjával. Osvát portréjának kivételével mindegyiken szerepel a kép modelljének az aláírása.

¹⁵⁵ Rédey Tivadar árnyképe nem szerepel TOLNAI *Árnyékból szőtt lelkek* c. könyvében, sem a közölt portrék közt, sem a nem közölt, de ismert Hoffmann Edith-árnyékrajzok közt. A Rédey-leszármazottak birtokában van egy fénykép erről a portréről (amely vélhetőleg egyezik a lista végén szereplő „öt ismeretlen férfi” egyikével), ez szerepel a MEK Rédey *Prizma* c. verseskötetét megjelenítő oldalán: <http://mek.oszk.hu/01000/01020/01020.htm> (2012.10.10); TOLNAI, *Árnyékból szőtt lelkek*, 82.

¹⁵⁶ TOLNAI, i. m., 14. portré.

¹⁵⁷ „*Most én vagyok hang helyetted*”: *Török Sophie Babits Mihályról*, szerk. TÉGLÁS János, Bp., Palatinus, 2000.

¹⁵⁸ KOHÁRY Sarolta, *Flóra és Ilonka*, Bp., Magvető, 1973, 129.

A fogadónapok résztvevői közül sokan baráti viszonyba is kerültek. Tolnai Gábor leírása szerint igen fesztelen légkör uralkodott közöttük: „...Halász Gábor szinte háziú volt a Buday László utcában. Tegeződő viszonyban volt a sokkal öregebb Máriával és Edithtel is, ami ritkaságszámba ment az akkori társadalmi érintkezés során.”¹⁵⁹ Hoffmann Edith minden módon igyekezett segíteni az általa vendégül látott értelmiségi-művész vendégek közül azoknak, akik az akkori nehéz viszonyok közt erre rászorultak. 1934-ben Török Sophie-t arra kéri levelében, járjon közbe Babitsnál Halász Gábor érdekében, akinek rendkívül súlyos anyagi helyzetén javíthatna a Baumgarten-díj.¹⁶⁰ 1935-ben Halász Gábor valóban Baumgarten évdíjat kapott... Basch Lóránt említést tesz arról, hogy Hoffmann Edith saját főnökének, Petrovics Eleknek a közbenjárását kérte Illyés álláshoz juttatása ügyében.¹⁶¹

Hoffmann Edith több művészettörténeti tárgyú munkája is megjelent a Nyugatban.¹⁶² A már idézett fiatalabb művészettörténész-kolléganő, Zádor Anna szerint „Gerevich professzor¹⁶³ »vörös svábnak« titulálta Edithet, noha nem volt vörös, csak liberális. Amikor csak tehette, nehezítette és gáncsolta útját”.¹⁶⁴ Ugyancsak Zádor Annától tudjuk, hogy Németh László *Kisebbségben* című munkája megjelenésére 1939-ben Hoffmann Edith „feldúltan, és szinte szenvedőn” reagált, ettől fogva a viszonya Németh Lászlóval, aki maga is rendszeres látogatója volt a fogadónapnak, kevésbé volt meghitt, mint korábban.¹⁶⁵ Hoffmann Edith részvételt vállalt a Vajda János Társaság stílustörténeti előadás-sorozatában, Kerecsényi Dezső, Pátzay Pál, Szabolcsi Bence, Szentkuthy Miklós, Keresztury Dezső és mások mellett, ő a barokk képzőművészetről tartott előadást.¹⁶⁶ 1939-ben jelenik meg a Nyugatban a német felmenőktől származó Török Sophie vallo-mása magyarságáról, amelyben magát mint „asszimilált magyart” definiálja.¹⁶⁷ 1940-ben látott napvilágot ugyanott Hoffmann Edith írása *Az én magyarságom* címmel,¹⁶⁸ amely-ben a magyarságot mint a különböző etnikumokat befogadó hagyományú identitást írja le, példaként hozva saját családjának történetét. Mindkét cikk nyilvánvalóan az egyre inkább teret nyerő nemzetiszocializmussal szembeni kiállás.

Zádor Anna visszaemlékszik arra is, hogy a Hoffmann-lányok kétszer is meglátogatták őt a „csillagos házban”, amelyben lakni kényszerült – ők voltak az egyedüli „kivülről jött” látogatók.¹⁶⁹ Ugyancsak Zádor Anna visszaemlékezéséből derül ki, hogy a német

¹⁵⁹ TOLNAI, i. m., 11.

¹⁶⁰ Uo., 22.

¹⁶¹ BASCH, 79. jegyzetben i. m., 53.

¹⁶² A Szépművészeti Múzeum rajzgyűjteménye, 1935/1; Tintoretto, 1936/1; Albrecht Aldorfer, 1936/4; Greco, 1936/6; Rembrandt, 1937/1; Palma Vecchio: György Gombosi könyve – Klassiker der Kunst, 1937/4; Esterházy Miklós herceg, 1939/4; Szinyei Majálisa, 1940/3; Petrus Paulus Rubens, 1940/7; Renoir, 1941/4.

¹⁶³ Gerevich Tibor (1882–1954) művészettörténész.

¹⁶⁴ ZÁDOR, i. m., 97.

¹⁶⁵ Uo.

¹⁶⁶ SZALAI Imre, A Vajda János Társaság, Bp., Akadémiai, 1975, 122.

¹⁶⁷ TÖRÖK Sophie, Miért lettem magyar? Önvallomás, Nyugat, 1939/9, 129–134.

¹⁶⁸ HOFFMANN Edith, Az én magyarságom, 161–167.

¹⁶⁹ ZÁDOR, i. m., 97.

megszállás idején a Rédey–Hoffmann család a munkaszolgálatos barátokat (Halász Gábert és másokat) rövid kimenőjük idején vendégül látta, lehetőséget adva nekik arra, hogy ott pihenjenek, étkezzenek és tisztálkodjanak. A munkaszolgálatosok ekkor már csak sárga csillaggal jelölt házba tehetők volna be a lábukat, a ház lakói közül pedig egyesek megfenyegették Rédeyékét, hogy feljelentik őket.¹⁷⁰ Halász Gábor, aki még éppen be tudta fejezni utolsó munkáját, az *Egy század élete (a tizenkilencedik század eszméi)* című művét – Tolnai Gábor visszaemlékezése szerint –, a kéziratot Rédey Tivadarékra bízta, mielőtt bevonult volna munkaszolgálatra, ahonnan már nem tért vissza. A lakás gyújtóbomba-találatot kapott, és számos könyv, dokumentum, így Halász Gábor műve is, megsemmisült.¹⁷¹ Szerb Antal, családjához írott, 1944. december 7-i keltezésű levelében többek közt Rédey Tivadar lakcímét (a fogadónapok helyszínét) jelöli meg mint olyan barátét, aki segíteni tud abban, hogy számára csomagot küldjenek.¹⁷² Erre már nem került sor.

Hoffmann Edith 1945 tavaszán egy szerencsétlen baleset következtében veszítette életét: a Margit-híd mellett felépült ideiglenes hidon elgázolta egy orosz katonai teherautó, nem kapott orvosi ellátást és elvérzett.¹⁷³ A Szépművészeti Múzeumba sietett... (A baleset körülményeit 1990-ig cenzurális okokból nem lehetett pontosan közölni az életrajzokban.) Bernáth Aurél¹⁷⁴ búcsúztatta: „Túléltek a borzalmakat. Szívünk oly elhasznált lett, hogy úgyszólván már részvétre sem telik. [...] De itt, e drága asszony sírjánál azt mondjuk: istenem ez már sok, amit velünk tesz! [...] Friss volt és erős, vidám és kitarító, egy boldog élet legszebb jeleivel ékes. S emellett tudós volt és megbízható. [...] Szilárd pont volt ő a sok ferdítő és felkészületlen közt.”¹⁷⁵

A Babits házaspár és a Rédey–Hoffmann család barátsága

A Papp Zoltán János által szerkesztett *Török Sophie naptárai*¹⁷⁶ (a továbbiakban: Naptár) bejegyzései szerint a Babits házaspár és a Rédey–Hoffmann család közti kapcsolat igen szoros, családi és közvetlen volt. Hoffmann Edith Török Sophie legközelebbi barátnője lett¹⁷⁷ – kapcsolatuk részletes taglalása meghaladja e cikk kereteit.

A Naptárhoz tartozó névmutatóban a legtöbb hivatkozást Tanner Béláné, Török Sophie édesanyja és Gellért Oszkár neve mellett találjuk, őt követi az előfordulások számában Schöpflin Aladár és Rédey Tivadar. Az alább idézett bejegyzések tehát csak elenyé-

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ TOLNAI Gábor, *Bethlen Miklós* = T. G., *Tanulmányok*, Bp., Akadémiai, 1970, 383–385.

¹⁷² ERDEI Gyöngyi, IRÁSZ Katalin, *Utolsó levelek: Töredékek a magyar holocaust ismeretlen dokumentumaiból*, Múlt és Jövő, 5(1994)/4, 24–36, 27.

¹⁷³ KOHÁRY, *i. m.*, 129.

¹⁷⁴ Bernáth Aurél (1895–1982) festőművész.

¹⁷⁵ TOLNAI, *Árnyékból szőtt lelkek*, 6.

¹⁷⁶ *Török Sophie naptárai 1921–1941*, I–II, szerk. PAPP Zoltán János, Bp., Argumentum, 2012 (Babits Könyvtár).

¹⁷⁷ KÁDÁR Judit, *Egy férfi szerelmének fényében és árnyékban: Török Sophie*, Beszélő, 2004/9, 116–117.

szó töredékét teszik ki az összes – Rédeyekre vonatkozó – említésnek. Hasonló képet mutat a *Babits Mihály fényképei* című kötet névmutatója: Rédey Tivadar előfordulásainak száma sorrendben Török Sophie és Babits Ildikó után következik, őt követi Gellért Oszkár és Schöpfung Aladár.¹⁷⁸ A bejegyzések szerint Babitsék rendszeresen látogattak Rédeyekhez – a fogadónapokon és azoktól függetlenül is¹⁷⁹ –, ugyanakkor Rédeyek is gyakori vendégek Babitséknál, 1928 decemberében éppen karácsony napján is.¹⁸⁰ A „Rédeyek” megnevezés feltehetően sokszor Edithet is magában foglalta, Török Sophie szóhasználata nem mindig következetes. A Hoffmann Edithtel kiegészült Rédey házaspárt, akik egy lakásban éltek, együtt fogadtak vendégeket, gyakran együtt utaztak, Török Sophie tréfásan „Szentháromság”-nak nevezte el¹⁸¹ (3. kép). A „Rédeyek” mellett néha „Tivadar és Miczi”, máshol „Tiv, Mic és Edith” bejegyzés jelzi látogatásukat. Ezen találkozásokon túl – ritkábban – előfordul, hogy közösen mennek Babitsékkal vendéglőbe, kávéházba, koncertre, Halász Gábor, Sárköziék vagy más közös ismerősök társaságában.¹⁸² Ugyancsak a Naptár tanúskodik arról, hogy 1929. március 9-én Babitsék Rédeyekkel együtt utaztak vonattal Debrecenbe az Ady Társaság Babits-ünnepére, ahol az Arany Bika szálló 111-es és 112-es szobájában szálltak meg.¹⁸³ Másnap, a Babits huszonöt éves jubileumát ünneplő rendezvényen Babits maga olvasott fel verseiből,¹⁸⁴ Rédey pedig előadást tartott Babits költészetéről.¹⁸⁵

A Naptárban, a kisszámú év eleji feljegyzés közt szerepel (1931): „Tivadarnap apr. 20. nov. 9.” Babits születésnapjának megünneplésére pedig Török Sophie így emlékszik vissza: „Születése napján minden évben már kora reggel megérkezett Rédey Tivadarék és Hoffmann Edit virágköszöntője...”¹⁸⁶ Megőrződött¹⁸⁷ a Babits vizitkártyájának túladalára keze írásával írt néhány sor: „Tivadar napjára sok sok üdvözetet küld és meleg szeretettel ölel Mihályod”.

A legkötetlenebb és leginkább ceremóniamentes időszak a két család barátságában a nyár volt. Ismeretes, hogy a Babits házaspár 1924-ben házat vásárolt az esztergomi Előhegyen, ettől fogva a nyári hónapokat itt töltötték. A veranda aláírófalán a neves és kevésbé ismert vendégek aláírásai közt természetesen ott található Rédeyeké is. Einczinger Ferenc¹⁸⁸ visszaemlékezése szerint: „A ház leggyakoribb vendége Rédey Tivadar, a Ma-

¹⁷⁸ „...külön tér... külön idő...”: *Babits Mihály fényképei*, összeáll. W. SOMOGYI Ágnes, előszó KERESZTURY Dezső, Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1983, 429–434.

¹⁷⁹ 1927. nov. 7.: „Rédeyeknél uzsonnán.” *Török Sophie naptárai*, I, 306.

¹⁸⁰ 1928. dec. 25.: „Basch. – Rédeyek.” Uo.

¹⁸¹ TOLNAI, Árményből szőtt lelkek, 20.

¹⁸² „Este Mihállyal [!] Ignótus Palinal teán. Rédeyek, Sárköziék, Halász.” *Török Sophie naptárai*, II, 572.

¹⁸³ *Török Sophie naptárai*, I, 375–376.

¹⁸⁴ Uo., 376.

¹⁸⁵ RÉDEY Tivadar, *Az istenek meghalnak, az ember él* (Előadás a debreceni Ady-Társaság Babits-ünnepén, 1929. márc. 10.) = R. T., *Kritikai dolgozatok és vázlatok*, Bp., Pfeifer Ferdinánd, 1931, 85–99.

¹⁸⁶ TÖRÖK Sophie, *Emlékezés a ötvenéves Babits Mihályra hatvanadik születésnapján* = *Török Sophie Babits Mihályról*, 176–179, 177.

¹⁸⁷ A Rédey-leszármazottak tulajdonában.

¹⁸⁸ Einczinger Ferenc (1879–1950) esztergomi festő, a Babits házaspár barátja.

gyar Nemzeti Múzeum könyvtár-igazgatója¹⁸⁹ volt, ki maga is sokszor töltötte nyári pihenőjét városunkban. Közvetlen meleg barátság fűzte egész családját, feleségét és sógornőjét dr. Hoffmann Edithet Babitsékhoz. Utóbbi a Szépművészeti Múzeum osztály-igazgatója, az Országos Képzőművészeti Tanács tagja, kiterjedt művészettörténeti úttörő munkásságáról híres. Neki és nővérének, Rédeynének kedvenc szórakozása volt a »gyomlálás«. A Babits-ház kertés környékén bőven akadt gyomlálni való, mert késő tavasszal jöttek csak, s a gyom olykor még az utakat is ellepte.¹⁹⁰ A Naptár szerint a húszas években Rédeyék, vagy csak Tivadar, gyakran utaztak le egy-egy napra látogatóba Esztergomba a nyári időszakban.¹⁹¹

Az 1934-es bejegyzések szerint Rédey Tivadar az egész június–júliust ott töltötte, a Fürdő Szállóban szállt meg, és gyakran látogatott fel Babitsékhoz.¹⁹² Az 1934. augusztus 17-én rendezett esztergomi Babits-esten (közreműködők: Simonffy Margot, Medgyaszay Vilma, Horvát Henrik, Kürschner Lili) Török Sophie mondott bevezetőt, Rédey Tivadar pedig előadást tartott Babits költészetéről. Erről így emlékezik meg az Esztergom című politikai és társadalmi hetilap: „A másik kiemelkedő műsorszám Rédey Tivadar dr. előadása volt, amelyben Babits Mihály költészetét jellemezte összefoglaló tömörséggel. [...] »Babits költészete, mondhatni, a korszellem jóreménység-foka, akkor, amikor a kor a humanum ellen fordul«.”¹⁹³ Augusztusban Edith és Mici is lejön Esztergomba, hol együtt strandolnak, hol kávéházban, hol a Fürdő Szállóban találkoznak Babitsékkal (és Halász Gáborékkal), ill. Babitsék házában vendégeskednek.¹⁹⁴ Az 1935-ös évben Rédey Tivadar megint egyedül tölt hosszabb időt Esztergomban, július 29-én délben együtt utazik fel vele Pestre a Babits házaspár, mert este Török Sophie a rádióban verseit olvas-sa fel.¹⁹⁵ Augusztus vége felé Rédey Tivadarhoz ismét csatlakozik felesége és sógornő-je.¹⁹⁶ Az évek során számos közös fotó¹⁹⁷ készült a strandon együtt fürdőző, ill. az elő-hegyi kertben vagy verandán az időt együtt mulató Babits Mihályról, Török Sophie-ról, Rédey Tivadarról és feleségéről ill. Hoffmann Edithről. Itt említjük meg, hogy a Hoffmann Máriát és Edithet még személyesen ismerő Rédey-leszármazottak: Zimányi Magda és dr. Györgyi Erzsébet szerint a 307. fényképhez tartozó leírásban téves az azonosítás: a Hoffmann Máriaként megjelölt személy valójában Hoffmann Edith.¹⁹⁸ Ugyancsak téves-

¹⁸⁹ A valóságban: a könyvtár helyettes főigazgatója.

¹⁹⁰ EINCZINGER Ferenc, *Babits vendégei* (Esztergom Vármegye, 1942. dec. 24.) = *Babits és Esztergom: Val-lomások, dokumentumok, emlékek*, szerk. BODRI Ferenc, TÉGLÁS János, Esztergom, Esztergomi Városi Tanács VB Művelődési Osztály, 1983, 94.

¹⁹¹ *Török Sophie naptárai*, II, 240.

¹⁹² *Uo.*, 580–584.

¹⁹³ *Élmény és költészet* (Esztergom, 1934. aug. 26.) = *Babits és Esztergom*, 67–71, 69.

¹⁹⁴ *Török Sophie naptárai*, II, 586.

¹⁹⁵ *Uo.*, 632.

¹⁹⁶ *Uo.*, 635.

¹⁹⁷ „...külön tér... külön idő...”, 279, 282, 288, 299, 300, 307, 308, 393, 394, 398, 513, 649, 650.

¹⁹⁸ Az ugyanakkor készült 308. sz. felvételen helyes az azonosítás, itt Hoffmann Edith ugyanazt a ruhát vi-seli, mint a tévesen Máriának azonosított személy a 307. sz. fotón, ami megerősíti a helyreigazítás jogosult-ságát. Ez a fénykép ugyanevvel a téves megjelöléssel szerepel RÁBA György *Babits Mihály* c. könyvében, Bp., Gondolat, 1983, 240–241. lap közt.

nek ítéli a Borgos Anna *Portrék a másokról* című könyvében szereplő, 1935 körül Esztergomban készült fénykép feliratát, amely a Babits házaspárt és a Hoffmann-nővéreket ábrázolja, véleményük szerint Edithet és Máriát összecseréli a képhez tartozó leírás.¹⁹⁹

Gál István szerint Török Sophie-t Rédeyék ismertették össze Prahács Margittal,²⁰⁰ akinek a révén aztán ő megismerkedett Bartókkal.²⁰¹ Török Sophie naplójegyzete szerint éppen Bartók miatt került sor nézeteltérésre Babitsék és Rédeyék közt. 1936. január 8-án a Kisfaludy Társaságban heves vita alakul ki Bartók visszaadott Greguss-jutalma²⁰² miatt. „B[artók] védelmében Rédeyékkel éles vita s barátságunkban nagy szakadás.”²⁰³ Maga a Naptár csak a Rédeyékkel való találkozásról tudósít, a nézeteltérésre semmi jel nem utal. Legközelebbi találkozásukra ezt követően január 14-én kerül sor.

1936 nyarán ugyancsak hosszabb időt tölt Esztergomban Rédey Tivadar, mielőtt „Micul és Edith” feltűnne.²⁰⁴ A naptárbejegyzés szerint 1937. június 26-án a Hoffmann-lányok Párizsba utaztak, Török Sophie kiment a Délivasúthoz, hogy elbúcsúzhasson tőlük.²⁰⁵ Nem tudható, pontosan mikori az a kis kartonlap, amelyre Török Sophie az alábbi üzenetet írta Rédey Tivadarnak, de tartalma alapján íródhatott ekkor (is): „Drága Tivadarkám! Tegnap sok habozás után mégis elment Pubinak²⁰⁶ az express levél, s remélem, hogy találkozol is vele. Ez esetben kérlek add át neki a mellékelt levelet, további kommissiókkal kinzom őt. Holnap este én vagy Évike lejövünk Hozzád, vajjon üres vagy teli táskával jössz-e? Úgy szégyenlem magam drága kis fiacskám, hogy ilyen dolgokat kérek Tőled, s igazán pirúlva olvasom Edith sorait, hogy köszönöm, hogy gondját viseled Tivadarnak! Szép kis gondviselés, ezt persze elvégzik helyettem a helyi démonok, mégis jobban kellene törődnöm, nem hiányzik-e, kell-e Neked valami, ehelyett dolgozol nekem! Ne haragudj, drága Tivadarkám! Előre is köszönöm nagy-nagy kedves-ségedet! / Szeretettel csókollak / Ilonka.”²⁰⁷ Ismeretlen a kutatók előtt a Rédey Tivadar hagyatékában fennmaradt, Babits Mihályt ábrázoló tollrajz portré, az esztergomi Bajor Ágoston²⁰⁸ műve, Rédey Tivadarnak dedikálva.²⁰⁹

Babitsot természetesen betegsége idején rendszeresen látogatja Rédey Tivadar és a Hoffmann-lányok. Erről tanúskodnak Török Sophie bejegyzései a Naptárban és a beszél-

¹⁹⁹ BORGOS Anna, *Portrék a másokról: Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn*, Bp., Noran, 2007, 159.

²⁰⁰ Prahács Margit (1893–1974) zenetörténész, a Napkelet zenei kritikáinak szerzője; KOLLARITS Krisztina, *A régi ház és a lerombolt ház: Tormay Cécile kísérlete a konzervatív értékek védelmére*, PhD értekezés kézírata, Bp., ELTE BTK, 2008.

²⁰¹ GÁL István, *Babits és Bartók* = G. I., *Bartóktól Radnótiig*, Bp., Magvető, 1973, 64–93, 73.

²⁰² Bartók nem fogadta el az 1936-ban neki ítelt Greguss-díjat, méltatlannak ítélvén az indoklást, amely szerint a még 1905-ben írt I. szvit miatt érdemelte ki az elismerést. SCHELKEN Pálma, *Bartók Béla Kisfaludy Társasági tagságának bonyodalmai – a Greguss-díj visszautasítása*, Magyar Zene, 5(1964)/3, 294–299.

²⁰³ GÁL, *Babits és Bartók*, 76.

²⁰⁴ *Török Sophie naptárai*, II, 679.

²⁰⁵ *Uo.*, II, 730.

²⁰⁶ Tanner Béla, Török Sophie öccse.

²⁰⁷ A Rédey-leszármazottak tulajdonában.

²⁰⁸ Bajor Ágoston (1892–1958) esztergomi festő, grafikus.

²⁰⁹ Babits által a kép aláírája írt dedikáció: „Rédey Tivadarnak szeretettel Babits Mihály”.

getőfüzetek. „Hoffmann Edit és Mária itt voltak. Azt akarom velük megértetni, hogy amikor felemelnek, ne a nyakamnál fogjanak, hanem a hátamnál, mert nagyon fáj.”²¹⁰

Babits halála után a Naptárban felváltva szerepel Rédeyék és Hoffmann Edith neve. A Rédey-hagyatékban található posztumusz Babits-kötetben²¹¹ egy kis cédula Török Sophie keze írásával: „Rédey Tivadarnak szeretettel Török Sophie.”²¹² 1946-ban még Török Sophie Baumgarten-díjat kap (ekkor Rédey a kuratórium elnöke), de Koháry Sarolta, Török Sophie utolsó éveinek²¹³ krónikása nem tesz említést arról,²¹⁴ hogy a Rédey házaspár: a lassan minden pozícióját elvesztő Tivadar és az Edithet ért tragédia miatt összeroppant Mária tartotta volna a régi kapcsolatot az Edith halálát ugyancsak rendkívül megszenvedő, egyre inkább bezárkózó Török Sophie-val.

A Napkelet „exponense” vagy a Nyugat konzervatív segítője? Rédey Tivadar közvetítő szerepe

Rába György *Babits Mihály* című könyvében így ír Babits és Rédey kapcsolatáról: „A bölcsészkaron vált barátsággá a gyermekkori pajtásosság Rédey Tivadarral is, aki a húszas évektől a Nyugat folyóirat félszigetén élő Babits és más irodalmi, képzőművészeti körök kapcsolatát elsősorban biztosította...”²¹⁵

Csemez Paula tanítónő (Csemezné Buday Mariska leánya, Babits másod-unokatestvére, Rédey Tivadar unokahúgának keresztanyja) egy katolikus nőegyletben megismerkedett Zichy Rafaelnéval,²¹⁶ az ő közvetítésével került Rédey Tivadar a frissen létrejött Napkelethez.²¹⁷ Rédey a színházkritikai rovat munkatársa, később vezetője lett. 1924-ben jelenik meg a Napkeletnél kritikája Babits *Kártyavár* című regényéről,²¹⁸ 1925-ben pedig a *Sziget és tenger* című verseskötetről.²¹⁹ Németh László így emlékszik rá vissza: „A főemberek közül néhányan, mint Eckhardt, Pauler, mindjárt az első cikkeimnél melém álltak, Rédey, aki a Nyugat-kör ízlését oltogatta bírálataival a szittyákba, szintén felmelegedett...”²²⁰ Rédey Tivadar egyébként segítette Németh László *Emberi színjáték* című regényének Napkeletben való közlését.²²¹

²¹⁰ Babits Mihály *Beszélgetőfüzetei: 1938*, szerk. BELIA György, Bp., Szépirodalmi, 1980, 35.

²¹¹ BABITS Mihály, *A második ének*, Bp., Nyugat, 1942.

²¹² A Rédey-leszármazottak tulajdonában.

²¹³ 1947-től Török Sophie haláláig.

²¹⁴ KOHÁRY, i. m.

²¹⁵ RÁBA, *Babits Mihály*, 7.

²¹⁶ Gróf Zichy Rafaelné Pallavicini Edina (1877–1960) Klebelsberg Kunó és Pauler Ákos mellett elnöke az 1922-ben létrejött Magyar Irodalmi Társaságnak, amely a Napkelet c. folyóirat létrejöttét támogatta.

²¹⁷ Györgyi Gézáné Zámor Magda fényképes családnaplója, 59.

²¹⁸ RÉDEY Tivadar, *Kártyavár*, Napkelet, 1924, 464–468.

²¹⁹ RÉDEY Tivadar, *Babits Mihály: Sziget és tenger*, Napkelet, 1925, 475.

²²⁰ NÉMETH László, *Ember és szerep* = N. L., *Homályból homályba*, Bp., Magvető–Szépirodalmi, 1977, I, 306–440, 346.

²²¹ GYÖRGYI, i. m. (1991), 71.

Mint ismeretes, a Nyugat 1923-ban súlyos válságba került. A Babits és Osvát közötti ellentét annyira kiéleződött, hogy Babitsban megfordult a Nyugattal való szakítás gondolata. Ahogyan az a Szekfű Gyula és Babits közti 1926-os levélváltásból egyértelműen leszűrhető (idézi Kollarits Krisztina *A híd túl messze volt* című cikkében),²²² főként Rédey Tivadar közvetítette az üzeneteket oda-vissza a Napkelet és költő barátja közt: „Rédey Tivadartól nagy örömmel értesültem, hogy nem idegenkedsz az *Il Principe*-nek a Napkelet Könyvtára számára való lefordításától” (Szekfű Gyula Babits Mihálynak, 1926. szeptember 9.); „...mint Rédey Tivadartól bizonyos már hallottad is, egy ideig nagy regényem befejezése szívta el minden időmet és erőmet...” (Babits Mihály Szekfű Gyulának). 1929 májusában, miután Babits neve lekerül a Nyugat címlapjáról, ismét Rédey közvetíti felé (levélben) Tormay Cécile meghívását a Napkeletbe, hozzátéve saját véleményét: „De ahogyan a dolgot Tormay Cécile most elképzei, az talán nem is olyan egészen elképzelhetetlen. Szabad tetszésedből egyszer-másszor a mi lapjainkon megszólalnod – ha kedved tartja – valami nagy bajt nem okozhat.” A Napkelet részéről történő megkeresések végül nem jártak sikerrel, a konfliktusokon túllépve Babits maradt a Nyugatnál.²²³

Babits *Halálfiái* című regényéről nagyszámú kritika jelent meg a különböző orgánumban, Rédey Tivadar bírálata²²⁴ a Napkeletben. Érdekes megemlíteni egy személyes aspektust: míg Rédey, aki a regényben szereplő hősök modelljeinek egy részét maga is személyesen ismerte gyermekkorából, aki saját műveiben nem használta családtagjait témának vagy mintának (egyetlenegyszer jelenik meg édesanyja alakja, a *Prizma* című kötet verses ajánlásában), a *Halálfiái* bírálatában teljes mellszélességgel védi az író jogát ahhoz, hogy valóságos elemekből önálló univerzumot teremtsen művében.²²⁵ Maga Babits, Török Sophie későbbi visszaemlékezése szerint „...később megbánta a Halál fiait [!]. Főleg az édesanyja alakja okozott neki később sok fájdalmat.”²²⁶

Kollarits Krisztina hívja fel a figyelmet²²⁷ arra, hogy Babits Tessitori Nórához írt levelében kiemeli a kritika elfogulatlanságát, hozzátéve, hogy a Napkeletben megjelenő kritikákban „más írókról szóló cikkekben is, minduntalan rá lehet találni nevemre, melyet általában illő tisztelettel és elfogulatlansággal emlegetnek”²²⁸ Kollarits Krisztina meglátását kiegészíthetjük azzal a feltételezéssel, hogy Tormay Cécile taktikai megfontolásain túl Rédey személyes szerepe sem tűnik elhanyagolhatónak.²²⁹ Török Sophie

²²² KOLLARITS Krisztina, *A híd túl messze volt: Babits és a konzervativizmus kapcsolata 1917–39*, Új Forrás, 2008/9, 40–56.

²²³ BASCH, 79. jegyzetben i. m., 47.

²²⁴ Napkelet, 1927, 650–655. A bírálat később bekerült RÉDEY Tivadar *Kritikai dolgozatok és vázlatok* c. tanulmánykötetébe.

²²⁵ RÉDEY Tivadar, *Kritikai dolgozatok és vázlatok*, 72–85.

²²⁶ KOHÁRY, i. m., 178.

²²⁷ KOLLARITS, *A híd túl messze volt*.

²²⁸ Uo.

²²⁹ A Napkeletben az említettekén kívül Rédeytől megjelent Babits-kritika: Babits Mihály: *Az európai irodalom története*, 1934, 594–595.

Asszony a karosszékekben című verseskötetéről ugyancsak pozitív Rédey-kritikát közöl a Napkelet.²³⁰

Rédey Tivadar írta a Török Sophie-ról szóló cikket a Vajthó László szerkesztette *Mai magyar múzsa* című 1930-as, kortárs költők életrajzait tartalmazó gyűjteményében.²³¹ „...hozzánk szól, mintegy hangosan érez, szinte valami gyermeteg kíváncsisággal és megigézettséggel, mint akinek a saját művészete a legnagyobb meglepetés, s aki merőben nem is bizonyos felőle, komoly kompozíciót csalt-e ki a zongorából, vagy csak az izgalom vakmerőségével tenyérzsélességben leütötte a billentyűket.”²³² Ugyanebben a gyűjteményben Kárpáti Aurél így ír a könyvben szereplő Rédey-versekről: „halk szemérmes versek [...] amik ennek a szimpatikus és ízléses poétának a talentumáról a legilletékesebben tanúskodnak.”²³³ Babitsot a kötetben Schöpflin Aladár méltatja.²³⁴

Rédey Tivadar feltehetőleg nemcsak tekintélyes barátja iránti lojalitásból vállalta Török Sophie műveinek, művészetének méltatását, (erre, mint ismeretes, nem mindenki volt hajlandó azok közül, akiket Babits felkért),²³⁵ hanem valószínűleg maga is elfogult volt e tekintetben. Mindenesetre őszinte tiszteletről tanúskodik a személyes barátság mellett az a tény, hogy *Perc-szonett* című költeményét Török Sophie-nak ajánlotta. Az említett verset, minthogy a Török Sophie hagyatékában talált egyike hanglemezen volt hallható, először ismeretlen Babits-versnek hitték a kutatók, és az OSZK-ban 1983-ban rendezett Babits-émlékiállításon is mint ilyen hangzott el. Az Élet és Irodalom 1983. október 21-i számában az OSZK Kézirattára azután keretes közleményben tudatta, hogy tévedés történt, „A Perc-szonett [...] szerzője nem Babits, hanem a szoros baráti köréhez tartozó, finom ízlésű Rédey Tivadar.”²³⁶ A lap november 11-i számának szerkesztői üzeneteiben a dr. Györgyi Gézánek írt válaszában idézik olvasói levelét, melyben a könyvtár közleményét azzal egészíti ki, hogy a versnek nemcsak írója, hanem felolvasója is Rédey Tivadar volt, tehát az nem Babits, hanem Rédey Tivadar hangján hangzott el.²³⁷ A *Perc-szonett* egyébként először a Nyugat 1936/2. számában jelent meg, természetesen Rédey műveként.²³⁸ Sajnálatos módon a Magyar Rádió irodalmi adásaiban azóta is számos alkalommal Babits műveként adták le. Zámor Magdolna, később leánya, Zimányi Magda többször megkereste a Rádió irodalmi szerkesztőségét és jelezte a tévedést, ám a mai napig nem sikerült eredményt elérniük: a *Perc-szonett* legutóbb 2012. május 16-án hangzott el az MR1 adásában Babits költeményeként. A verset magát egyébként a korabeli újdonság, a Pliaphon-lemez inspirálta, amely az akkori technikai

²³⁰ *Török Sophie: Asszony a karosszékekben*, Napkelet, 1929/12. A Napkeletben az említettekén kívül Rédey-től megjelent Török Sophie-kritika: *Török Sophie: Öröme születélt*, Napkelet, 1935/50–52.

²³¹ *Mai magyar múzsa*, szerk. VAJTHÓ László, Bp., Könyvbarátok Szövetsége, 1930.

²³² RÉDEY Tivadar, *Török Sophie* = *uo.*, 161–162.

²³³ KÁRPÁTI Aurél, *Rédey Tivadar* = *uo.*, 128–129.

²³⁴ SCHÖPFLIN Aladár, *Babits Mihály* = *uo.*, 11–13.

²³⁵ NÉMETH, *i. m.*, 422.

²³⁶ *Nem Babits a szerző* (közlemény), Élet és Irodalom, 1983. okt. 21., 9.

²³⁷ *Szerkesztői üzenetek*, Élet és Irodalom, 1983. nov. 11., 2.

²³⁸ RÉDEY Tivadar, *Perc-szonett (Török Sophie-nak)*, Nyugat, 1936/2, 142.

lehetőségeknek megfelelően egy percnyi hangrögzítést tett egy korongra lehetővé.²³⁹ Elmondható ugyanakkor az is, hogy ez a – Rédey Tivadar irányában hízelgő – tévedés nem véletlen: a *Perc-sonett* mesterien kidolgozott alkotás, amely akár valóban lehetne Babitsé.

Különös, de jellemző momentum: Rédey több mint két évtizeden át (1929–1950) tagja volt a Baumgarten-díj tanácsadó kuratóriumának (a testület elnöke: 1943–1948).²⁴⁰ Basch Lóránt így emlékszik Rédey beválasztására: „Amikor Osvát helyére Ambrus jelöltjével, Fenyő Miksával szemben, a testület a Szekfü által ajánlott Rédeyt választotta, [Ambrus] gyanút fogott, és ebben mindvégig megmaradt. Észrevételt nem tett, nem is tehetett volna a Péterfyn és a francia irodalom elméletén nevelkedett finom stilisztá ellen. De benne, a Napkelet kritikájában, Tormay Cecil [!] exponensét látta. A kormány-szubvención épült folyóiratban pedig a Nyugatnak és az abba tömörült baloldali irodalomnak nem veszélytelen ellenfelét. [...] Utolsó ülésünkön [...] látta, hogy az évdíjat Halász Gábor kapja meg, ki akkor még a Napkelet munkatársa volt, sőt büszkesége. Ambrus ebben – Rédey személyén keresztül – Napkelet befolyást sejtett. Ebben tévedett...”²⁴¹ Rédey megválasztását láthatólag nemcsak Ambrus Zoltán fogadta rosszul, erről tanúskodik a liberális Esti Kurír cikke: „Magyar irodalmi körökben, sőt, a nagyközönség körében is bizonyára feltűnést és megdöbbenést fog kelteni az a határozat, amelyet ebben az ügyben a tanácsadó testület hozott...”²⁴² Hogy aggályuk mennyire igazolódott be, ill. mennyiben volt ez a kinevezés Babits részéről kiváló stratégiai lépés, amely a látszat ellenére sokkal inkább az alapítvány autonómiáját erősítette, mint gyengítette, az Rédey Tivadar tevékenységének tükrében könnyen megítélhető.

Pályája első felében – fiatalkori, már említett, A Hétben ill. a Nyugatban való közléseitől eltekintve – Rédey Tivadar a liberális irányzattal (is) szimpatizáló konzervatív kritikusként jellemezhető (véltetőleg az ő személyéhez köthető a fogadónapok konzervatív résztvevőinek jelenléte), aki még 1929-ben azon munkálkodott, hogy Babitsot megnyerje a Napkeletnek. Az 1933-as év nagy változást hoz, amely valószínűleg összefüggésbe hozható a németországi eseményekkel:²⁴³ ettől kezdve a Nyugatban is megjelenik számos kritikája,²⁴⁴ verse,²⁴⁵ tanulmánya²⁴⁶ (miközben azonban Napkelet-beli kriti-

²³⁹ GYÖRGYI Gézáne ZÁMOR Magdolna, *Rédey Tivadar*, 53–54.

²⁴⁰ BASCH, i. m., 173–174.

²⁴¹ *Uo.*, 46.

²⁴² Esti Kurír, 1929. nov. 27., 4; közli KOLLARITS, *A régi ház...*

²⁴³ 1933. jan. 30. Hitler kancellárrá kinevezése.

²⁴⁴ A Nyugatban megjelent RÉDEY-kritikák: *Gerhart Hauptmann: Der Ketzer von Soana*, 1919/2; *Kortárs költők, kortárs kritika*, 1933/5, 310–312; *Török Sophie: Hintz tanársegéd úr*, 1934/10–11, 581–582; *A menekülő lélek: Kárpáti Aurél esszégyűjteménye*, 1935/6, 507–509; *Viola: Sárközi György regénye*, 1935/8, 127; *Juhász Gyula új verseskötete: Fiatalok, még itt vagyok*, 1935/9, 197–198; *Uralkodók és komédiások: Bárdos Artúr könyve*, 1936/5, 387–388; *Babits Mihály: Jónás könyve*, 1940/1, 1–3; *Juhász Gyula összes versei*, 1940/8, 370–372.

²⁴⁵ A Nyugatban megjelent RÉDEY-versek: *Július 1–5.*, 1917/20, 610–612; *Óda egy arany medallionhoz, Szicilián a kezéről*, 1918/10, 878; *Ketten: I. Csók: szivárvány alatt, Ketten: II. Csók: piros áfonya, Ketten: III. Csók: néma híradás, Ketten: IV: Csók: évelő virág*, 1933/8, 452; *Babits Mihálynak*, 1933/23, 494; *Esztergomi nyár, Az építész fia, Levél Kosztolányi Dezsőnek*, 1935/4, 273–275; *Perc-sonett (Török Sophie-nak)*, 1936/2, 142; *Vallató*, 1936/4, 252; *Búcsú Esti Kornéltól*, 1936/12, 431.

kusi működését nem adta fel).²⁴⁷ Míg pályája első felében színikritikái, cikkei a Napkeleten kívül nagyjából konzervatív lapokban látnak napvilágot: a Budapesti Szemlében, a Magyar Életben és a katolikus Életben²⁴⁸ (itt említjük meg, hogy főállásához kötődően 1925–1932 közt a Magyar Könyvszemle szerkesztője volt),²⁴⁹ pályafutása vége felé a Magyar Csillag mellett a Tükör című lapban²⁵⁰ is rendszeresen publikál.

Visszatérve az 1933-as évre, a lillafüredi írókongresszuson (amely ma leginkább József Attila *Óda* című versének születése révén ismert) hangzik el Rédey Tivadar előadása *Van-e jobboldali és baloldali irodalom?* címmel, amelyet a Nyugat közöl, Illyés Gyula és Schöpflin Aladár válaszcikkeivel együtt.²⁵¹ Rédey szerint jobb- ill. baloldali irodalom „...jobboldali megítélés szerint azért nincs, mert extra ecclesiam nulla salus, s ami a falakon kívül történik, az egyáltalán nem irodalom, pusztán destrukció; baloldali álláspontból pedig azért, mert e szerint az irodalom szükségképpen vagy baloldali, vagy nem irodalom, hanem: impotencia”, ugyanakkor úgy látja: „...a szellemi kézfogás [...] nem napi és pártszempontokhoz, hanem a megértésnek és megbecsülésnek bizonyára magasabb szempontjaihoz igazodik.” A felvetés arról tanúskodik, hogy Rédey különleges, egyedülálló kapcsolatrendszere nem véletlenül alakult úgy, ahogy, és arról, hogy ekkorra már személyes elhivatottságot érzett arra, hogy másokat is megnyerjen a liberális és a konzervatív gondolkodás összeházasítása eszméjének. Szinte credónak tekinthető gondolata: „A hagyományok talajából kiszakadva: élő művészet nem támadhat [...]. Lelki és formai lázadások nélkül pedig [...] az epigonizmusban rekedünk el.” Bár formálisan egyetértenek Rédey érvelésével (Illyés tréfásan meg is jegyzi: „Veszélyes és gyanús, ha a lövészárkok között, a drótkadályok árnyékában két ellenséges katona összeházasulnak...”), a lényegét illetően sem Schöpflin, sem Illyés nem oszjtják véleményét. Illyés szerint „Nemzeti hagyományunk a baloldaliság...”, Schöpflin pedig a konzervatív oldal hatalmi eszközökkel való megtámogatását tartja a megosztottság fő okának.

Rédey Tivadart 1934-ben tagjaul választja a Kisfaludy Társaság. Basch Lóránt a Baumgarten Alapítványról szóló könyvében említi, hogy az izületi betegségéből még nem teljesen felépült Babits elment a Kisfaludy Társaság ülésére, „...Rédeyre szavaz-

²⁴⁶ A Nyugatban megjelent RÉDEY-cikkek: *Van-e jobboldali és baloldali irodalom?*, 1933/13–14, 1–5; *Móra Ferenc*, 1934/4, 229; *Színpad és irodalom*, 1934/12–13, 31–36; *Filléres színész-kultusz*, 1935/2, 130–132; *Berzsenyi Dániel*, 1935/3, 237–241; *Ódry Árpád: Előadás a Vajda János Társaságban*, 1937/2, 119–125.

²⁴⁷ A jelenleg elérhető legteljesebb Rédey Tivadar-bibliográfia (szerk. ZIMÁNYI Magda): GYÖRGYI, i. m. (1991), 171–176.

²⁴⁸ *Rédey Tivadar = Magyar színházművészeti lexikon*, főszerk. SZÉKELY György, Bp., Akadémiai, 1994, 643.

²⁴⁹ GYÖRGYI Gézáne ZÁMOR Magdolna, *Rédey Tivadar*, 51.

²⁵⁰ A Tükör c. folyóiratban megjelent RÉDEY-cikkek: *Mindnyájunk tanítója: Schöpflin Aladár kritikai tevékenységéről*, 1942/10, 401–403; *Németh László: Cseresnyés c. darabjáról*, 1942/2, 104–106; *Harsányi Zsolt: A bolond Ásvayné c. darabja a Nemzeti Színházban*, 1942/3, 147–150; *Bibó Lajos: Hibások és Hubay Miklós: Hősök nélkül c. darabok a Nemzeti Színházban*, 1942/6, 266–268.

²⁵¹ RÉDEY, *Van-e jobboldali és baloldali irodalom?*, 1933/13–14, 1–5; ILLYÉS Gyula, *Van-e jobboldali és baloldali irodalom*, 1933/15–16, 93–97; SCHÖPFLIN Aladár, *Van-e jobboldali és baloldali irodalom?*, uo., 98–100.

ni.”²⁵² 1935-ben, a Baumgarten-díj körüli nevezetes vitában Rédey akaratlanul is megerősítette Babitsot végső döntésében (ti. hogy ne József Attila kapja a díjat). Basch Lóránt így emlékszik vissza erre: „Betoppant egyik tanácstagunk, Rédey Tivadar, akit Babits, mint versértőt sokra becsült. Tőle csak azt kérdezte meg, nem tartaná-e korainak a díjat W. S.”²⁵³ számára? Az meggyőzően fejtegette, hogy semmiképpen nem.”²⁵⁴

Vértesy Miklós megemlékezése szerint 1935-ben Rédey Tivadart az OSZK helyettes főigazgatójává nevezik ki, ő volt „a könyvtár bölcse”,²⁵⁵ őhöz fordulhatott mindenki tanácsért, felvilágosításért. Kosztolányi Dezső (aki Rédey Tivadart még a Négyesy-semináriumon ismerte meg) az *Alakok* című novelláskötetében őt örökíti meg névtelenül mint a „Könyvtáros”-t.²⁵⁶ Sík Sándor levélben mond hálás köszönetet Rédey Tivadarnak azért, mert felvette gyakornoknak két egykori tanítványát: Ortutay Gyulát és Tolnai Gábort a Nemzeti Múzeumba.²⁵⁷ Tolnai Gábor visszaemlékezése erre az időszakra: „1935-ben lehetett, amikor először voltam Babitséknál – hogy úgy mondjam – családi környezetben, lakásukon. Rédey Tivadar és felesége, Hoffmann Mária és Halász Gábor vittek el hozzájuk, vacsora után, egy feketére.”²⁵⁸ Ortutay és Tolnai egyébként a Rédey-fogadónapok rendszeres látogatói. Ortutay Gyula nemrég kiadott *Naplójában* megemlíti, hogy Rédey Tivadar ötvenedik születésnapján (amely éppen 1935-re esett) Szerb Antal tréfásan „ötvenéves fennállása alkalmából” gratulált az ünnepeltnek.²⁵⁹ A Rédey-leszármazottak őriznek egy példányt Ortutay Gyula 1936-ban megjelent díszkötéses kis *Jézus jelenése* (*Fedics Mihály mondása alapján*) című könyvéből, a szerző karácsonyi dedikálásával.²⁶⁰

1937-ben megjelenik Rédey *A Nemzeti Színház története* című monográfiája,²⁶¹ amelyről Schöppflin Aladár ír elismerő kritikát a Nyugatba.²⁶² Rédey Tivadar 1938-ban lesz a Magyar Tudományos Akadémia Széptudományi Szakosztályának levelező tagja. Magától értetődő, hogy 1941-ben ott találjuk Babits ajánlói közt, Voinovich Géza, Petrovics Elek és Pukánszky Béla mellett.²⁶³ A beszélgetőfüzetek tanúsága szerint ő egyeztetette az Akadémiánál Babits betegsége miatt a székfoglaló lehetséges időpontját,²⁶⁴ és Ba-

²⁵² BASCH, i. m., 98.

²⁵³ Weöres Sándor.

²⁵⁴ BASCH, i. m., 113.

²⁵⁵ VÉRTESY Miklós, *Rédey Tivadar (1885–1953)*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1959/3, 181–182.

²⁵⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Könyvtáros = K. D., Bölcstől a koporsóig: Alakok*, Bp., Szépirodalmi, 1959, 318–320; GYÖRGYI Gézáné ZÁMOR Magdolna, *Rédey Tivadar*, 51.

²⁵⁷ Uo.

²⁵⁸ TOLNAI Gábor, „Magad emésztő”, *Kortárs*, 1975/7, 1117–1136, 1123.

²⁵⁹ ORTUTAY Gyula, *Napló*, II, Bp., Alexandra, 2009, 220.

²⁶⁰ *Jézus jelenése: Fedics Mihály mondása alapján lejegyezte Ortutay Gyula*, Bp., Kóródi Ny., 1936.

²⁶¹ RÉDEY Tivadar, *A Nemzeti Színház története*, Bp., Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1937.

²⁶² SCHÖPFLIN Aladár, *A Nemzeti Színház története: Rédey Tivadar könyve*, Nyugat, 1938/2, 146–147.

²⁶³ VOINOVICH Géza, *Tagajánlás a M. T. Akadémiába = Babits Mihály száz esztendeje: Kritikák, portrék*, szerk. PÓK Lajos, Bp., Gondolat, 1983, 247–248.

²⁶⁴ *Babits Mihály beszélgetőfüzetei: 1940–41*, szerk. BELIA György, Bp., Szépirodalmi, 1980, 165.

bits előadását is ő olvasta fel a nagybeteg költő helyett, nem sokkal annak halála előtt.²⁶⁵ Rédey Tivadar ugyanakkor a Vajda János Társaságnak is tagja (1937-től bekerül ennek tisztikarába). 1940 májusában a Vajda János Társaság Babits-estet rendezett Ascher Oszkár, Hont Erzsébet, Péchy Blanka, Simonffy Margot közreműködésével, ezen Rédey Tivadar mondott bevezetőt.²⁶⁶

Babits temetéséről Bóka László így emlékezik meg: „Az Akadémia és a Kisfaludy Társaság [...] Rédey Tivadarra bízta szavukat.”²⁶⁷ a meghitt barát, Bajza temesse Vörösmartyt.”²⁶⁸ Az *Emlékkönyv*ben szerepel személyes hangú, gyermekkori barátságukat megidéző megemlékezése is, amelyből fentebb több részt is idéztünk.²⁶⁹

1941–42-ben az egyre nehezebb helyzetben lévő Vajda János Társaság elnöke lesz.²⁷⁰ Ez idő tájt számos (a zsidótörvények által sújtott) író és előadó számára ez volt az egyetlen hely, ahol felléphetett. Gellért Oszkár így emlékszik vissza Rédey ottani ténykedésére: „Elnöke volt a Vajda János Társaságnak is s ott például a Horthy-korszak legdühösebb éveiben az én verseim közül olyanokat szavaltatott el, hogy meg kellett kérdezniem tőle: nem fél-e a következményektől, amelyek hivatalában érhetik emiatt.”²⁷¹ Az a tény, hogy az egyre kritikusabb időkben az ő személyéhez fűzték a társaság fennmaradásának reményét, nagyon jól jelzi helyzetének különleges voltát. Az ő megválasztása volt az, amit a társaság tagjai még elfogadható kompromisszumnak tartottak, ugyanakkor joggal remélhették, hogy Rédey Napkelethez kötődő neve védelmet jelenthet számukra. Érdekes párhuzamosság (nem az egyetlen Rédey Tivadar életében): 1942-ben a Kisfaludy Társaságnak is titkára lesz, 1943-ban pedig megkapja a Társaság Greguss-díját.²⁷²

A Rédey-leszármazottak birtokában megőrződött számos szerző – Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Szerb Antal, Illyés Gyula, Németh László, Halász Gábor, Cs. Szabó László, Falu Tamás, Sík Sándor, Török Sándor (hogy csak a legismertebbeket említsük) – Rédey Tivadarnak dedikált könyve, amelyekről nem tudható: a Baumgarten Alapítvány kurátorának, a Napkelet kritikusanak, Babits befolyásos tanácsadójának, avagy a jó barátjának szólnak-e...

Epilógus

Szabó Lőrinc 1945 tavaszán így ír naplójában a Rédeyéknél tett látogatásáról: „Délután Rédey Tivadaréknál. Irtózat az a romlakás a II. emeleten. Csak úgy bámultam, a kövek között egy kiszakadt könyvlap: Jason és Medea, nyilván a Grillparzeré. Mici az I.

²⁶⁵ GYENES György, *Babits Mihály daganatos betegsége* = „... *Kínok és álmok közt...*”, 16. jegyzetben i. m., 171–226, 183.

²⁶⁶ SZALAI, *A Vajda János Társaság*, 124.

²⁶⁷ *Beszédek a ravatalnál* = *Babits emlékkönyv*, 277–283, 278–279.

²⁶⁸ BÓKA László, *A temetés* = *uo.*, 274–276.

²⁶⁹ RÉDEY, *Babits Misi*.

²⁷⁰ SZALAI, i. m., 64.

²⁷¹ GELLÉRT Oszkár, *Kortársaim*, Bp., Művelt Nép, 1954, 334.

²⁷² GYÖRGYI Gézáné ZÁMOR Magdolna, *Rédey Tivadar*, 51.

emeleten, iszonyúan levert. Jobban, mint mi. Az édesanyja²⁷³ is meghalt, rossz táplálkozás. Csak most kondoleálhattam Edit szerencsétlenségéhez.”²⁷⁴ Hoffmann Edith elvesztésén nővére, Mária sohasem tudta túltenni magát, bár *Hoffmann Edith emlékezete* című, a Válaszban 1947-ben megjelent írásában fegyelmezett tárgyilagossággal emlékszik rá.²⁷⁵

Magát Rédey Tivadart 1945 decemberében nyugdíjazzák az OSZK-ban. A Kisfaludy Társaságban előadást tart, szervező munkát végez a Társaság megszüntetéséig. Néhány cikke még megjelenhetett. „1947-ben még nem látszott minden elveszve. Rédey még publikált, például az Új Időkben, de már készülődött a fordulat.”²⁷⁶ „...egyre ritkábban jelentek meg cikkei, az utolsó *Krúdy Gyuláról* 1949-ben.”²⁷⁷ 1948-ban még megválasztják az Akadémia rendes tagjának, de Pethes Imréről szóló székfoglalóját már nem tarthatja meg.²⁷⁸ A Baumgarten Alapítvány kuratóriumának elnökeként tevékenykedik 1943–1947 között. 1949-ben felosztatják az Akadémia Széptudományi szakosztályát és tagjait törlik, rehabilitálásukra csak 1989-ben kerül sor. Rédeyné Hoffmann Mária 1949-ben agyvérzésben elhunyt.²⁷⁹ Tolnai Gábor *Árnyékból szőtt lelkek* című könyvében mind Rédeyné halálának okaként, mind pedig az időpontot illetően téves adatokat közöl, eszerint Hoffmann Mária megtévelyodott volna, és a Balassa utcai idegklinikán halt volna meg 1946-ban.²⁸⁰ Tévedéséből ítélve Tolnai Gábor ebben az időszakban nem tartotta a kapcsolatot a Rédey házaspárral. Más, de ugyancsak téves (1945) évszámot közöl az ÚMIL az elhalálozás dátumaként.²⁸¹ 1949-ben (Ortutay Gyula vallás- és közoktatási minisztersége alatt) felosztatják az Országos Színészegyesület Színészképző Iskoláját is, ahol 1946 és 1948 között Rédey Tivadar színháztörténetet oktatott. Sem „napkeletes” múltja, sem Babits barátsága nem válik előnyére... Gellért Oszkár megemlíti, hogy Schöpflin temetésén Rédey nem akart szóba állni vele, avval vádolva őt, hogy [Gellért] Rédeyt „kitörölte a magyar irodalomból”.²⁸²

Keserű, magányos, zárkózott emberként éli utolsó éveit, lassan szinte csak nővére, sógornői, és unokahúga családjával tart fenn kapcsolatot. Maga is érezte testi és szellemi erőinek hanyatlását. Utolsó éveiben finom öngúnnal így mutatkozott be (Szép Ernőt idézve): „Rédey Tivadar voltam”.²⁸³ 1953. január 27-én hal meg, tüdőgyulladásban. Utolsó útjára – hozzátartozóin kívül – Szabó Lőrinc, Németh Lászlóné, Galamb Sándor,

²⁷³ Hoffmann Frigyesné Engel Mária (a leánynevét id. Rédeyné kapcsos noteszéből tudható).

²⁷⁴ SZABÓ Lőrinc, *Birákhöz és barátokhoz*, Bp., Magvető, 1990, 123.

²⁷⁵ RÉDEY Mária, *Hoffmann Edith emlékezete*, Válasz, 1947/4–5, 392–395.

²⁷⁶ FRIED, I. jegyzetben i. m., 594–595.

²⁷⁷ VÉRTESY, i. m., 182.

²⁷⁸ GULYÁS Pál, *Magyar írók élete és munkái*, <http://gulyaspal.mtak.hu> (2012.10.08).

²⁷⁹ A kályhát próbálta begyújtani otthon, amikor egyik pillanatról a másikra rosszul lett és meghalt. GYÖR-GYI Gézáné ZÁMOR Magdolna, *Rédey Tivadar*, 48–54, 52.

²⁸⁰ TOLNAI, *Árnyékból szőtt lelkek*, 27.

²⁸¹ *Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 1994, 816.

²⁸² GELLÉRT, i. m., 335.

²⁸³ VÉRTESY, i. m., 182.

az OSZSZI utolsó igazgatója²⁸⁴ és Possonyi Erzsébet, az OSZK munkatársa kíséri.²⁸⁵ Halála után kerültek nővére családjának birtokába a cikkben említett könyvek, dokumentumok. Rendkívül kiterjedt irodalmi-közéleti, kulturális tárgyú levelezését később nővérenek leánya, Zámor Magdolna az MTA Könyvtárának adta át, Rédey személyes vonatkozású hagyatékát pedig gondosan egyben tartotta és őrizte.²⁸⁶ Zámor Magdolna Rédey Tivadarról szóló cikkét – már az ő halála után tíz évvel – a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című folyóirat közölte, Rédey halálának 50. évfordulója alkalmából.²⁸⁷

Rédey Tivadar munkássága kevésbé ismert és még kevésbé feldolgozott. Ebben szerepet játszhat egyrészt született szerénysége, hajlama a háttérben maradásra – Vértesy Miklós, már idézett cikkében²⁸⁸ így emlékszik rá: „Mint ember finom lelkű, szeretetre méltó egyéniség volt, segíteni kész kartárs, emberséges feljebbvaló. Magánügyeiben rendkívül gyámoltalan, mások védelmében rendkívül gerinces.” Másrészt az is szembe-tűnő, hogy míg a Babitsról szóló kortársi visszaemlékezésekben (Basch Lóránt, Jékely Zoltán, Farkas Zoltán, Szabó Lőrinc, Gál István stb.) gyakran és hangsúllyal szerepel a neve, a háború után baloldali karriert befutott Gellért Oszkár, Tolnai Gábor és Ortutay Gyula memoárjukban jobbára mint mellékes, jelentéktelen figurát említik, a fiatalabb szerzők Babitsról szóló munkáiban (Rába György, Pók Lajos, Belia György, Sipos Lajos) pedig szinte alig találkozunk a nevével. A több évtizedes hallgatás tehát Rédey esetében meghozta „eredményét”.

Fried István figyelemfelhívó értékelésével csak egyetérteni lehet: „Rédey Tivadar a kettészakadt irodalompolitika közvetítő-kiegyenlítő személyisége volt [...] akadémikus-ként éppen úgy igyekezett az akadémizmus ügyét szolgálni, mint a modernebb szemléletű irodalomét, tudományét. Ez szerezte meg számára mindkét oldal megbecsülését. A harmincas években lassan-lassan változó intézménystratégiák egyik (ki)munkálója (az eddig általam ismert adatok szerint) Rédey Tivadar volt, akinek szervező-közvetítő munkája az eddigieknél jóval több figyelmet érdemel.”²⁸⁹

Babitsot a Tanácsköztársaság alatt vállalt egyetemi tanári működése, ill. az Uj Világ²⁹⁰ című újságban megjelent *Az igazi haza* című írása miatt a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920-ban elmarasztalta. Babits kérésére 1927-ben revíziós vizsgálat történt. Pintér Jenő²⁹¹ tanker. kir. főigazgató a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárához fordul, hogy másolatot készíttethessen a több évvel korábbi, Uj Világban szereplő Babits-cikkről, amely az eredeti vád szerint „métélyezőleg hatott az ifjúság-

²⁸⁴ Galamb Sándor (1886–1972) tanár, dramaturg, színikritikus, irodalomtörténész, az Országos Színészegyesület Színészképző Iskolájának utolsó igazgatója.

²⁸⁵ GULYÁS, *Magyar írók élete és munkái*, i. m.

²⁸⁶ Köszönet Györgyi Erzsébetnek, aki a Rédey-hagyatékkal kapcsolatos információkat a rendelkezésemre bocsátotta.

²⁸⁷ GYÖRGYI Gézáné ZÁMOR Magdolna, *Rédey Tivadar*, 48–54.

²⁸⁸ VÉRTESY, i. m., 182.

²⁸⁹ FRIED, 1. jegyzetben i. m., 594–595.

²⁹⁰ Uj Világ (1919), rövid életű radikális ifjúsági lap, alapította Purjesz Lajos.

²⁹¹ Pintér Jenő (1881–1940) irodalomtörténész.

ra”.²⁹² A megkeresésre a könyvtár részéről Rédey Tivadar könyvtárnok válaszol: „A kérdéses folyóiratból a M. Nemzeti Múzeum könyvtárában csak a 2. és a 3–4. füzet van meg. Ezekben a szóbanforgó cikk nem található.”²⁹³ Minthogy a cikket máshonnan sem sikerült megszerezni – tekintve, hogy „felsőbb rendelkezésre” a többi forradalmi jellegű irománnyal együtt már korábban megsemmisítették a fellelhető példányokat,²⁹⁴ Babits pedig, saját bevallása szerint, nem is kapott annakidején korrektúrát saját cikkéről –, a vizsgálatot vezető tanker. kir. főigazgató jelentése szerint „A kérdéses cikk áttanulmányozása [...] nem volt lehetséges...”²⁹⁵ A revízió egyébként kompromisszumos eredményt hozott: Babitsot fel nem mentették, de jó magaviseletére és költői érdemeire való tekintettel kegyelemben részesült. Hogy vajon valóban nem volt-e megtalálható az OSZK-ban az 1919/1. szám, amelynek hiánya Babits számára rendkívül kedvező helyzetet teremtett a revíziós vizsgálat kimenetele szempontjából, azt ma már teljes bizonyossággal szinte lehetetlen kideríteni. Annyi azonban bizonyos, hogy a nyilvántartásban semmi nyoma nincs annak, hogy az Uj Világnak a könyvtárba kötelespéldányként beke-
rült és ma is hiánytalanul meglévő számai közül (1, 2, 3–4) bármelyik bármikor elveszett volna, ez annál is kevésbé valószínű, minthogy éppen a hatóságilag előírt példány-
megsemmisítések miatt a pótlás évtizedekig gyakorlatilag lehetetlen lett volna...

1. kép. Erzsébetfalva, 1903. Rédeky Alajos, Rédey Tivadar, Rédey Erzsébet, Lechner Tekla (pécsi rokon),
id. Rédey Tivadarné Kornis Flóra, Rédeky Alajosné Vass Erzsébet

²⁹² JANKOVICS József, *Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében*, ItK, 2001, 183–213, 203.

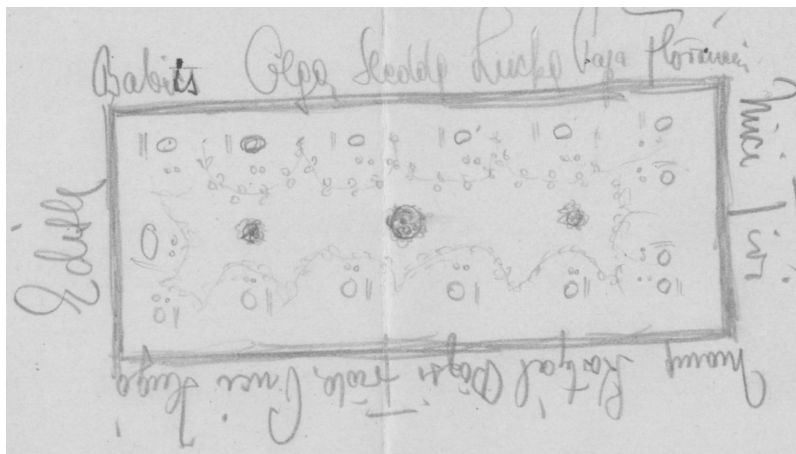
²⁹³ *Uo.*, 207.

²⁹⁴ *Uo.*, 188.

²⁹⁵ *Uo.*, 205.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2012. CXVI. évfolyam 4. szám

2. kép. Rédey Tivadar és Hoffmann Mária 1917. október 24-én tartott eljegyzési ebédjének ültetési rendje (Hoffmann Edith rajzán Zámor Magdolna utólag átjavította Babits pontatlanul írt nevét)

3. kép. Hoffmann Mária, Rédey Tivadar és Hoffmann Edith Firenzében 1925-ben